

Vreugde delen

Het begrip evangelie betekent goede of blijde boodschap. Een woord van vreugde voor ieder die het wil horen. Het is als verzameling van verhalen ook een van de fundamenten van het christendom geworden. Het leven als christen is erop gebaseerd en de christen als leerling van Jezus laat zich erdoor voeden en leiden. In het evangelie staat opgetekend hoe het leven van Jezus verliep, waar hij voor stond en hoe hij omging met de religieuze overlevering in zijn tijd. Het evangelie behoort tot het oudste materiaal dat geschreven is over Jezus van Nazareth die de Messias wordt genoemd, de Christus (in het Grieks). Vandaar de naam christen en christendom, afgeleid van de Christus, de Messias die een boodschap van verlossing brengt voor de mensen in zijn tijd. Die boodschap werd niet door iedereen goed ontvangen en de tegenstand die Jezus van Nazareth opriep leidde uiteindelijk tot zijn dood aan het kruis. Een straf die toen veel werd toegepast bij opstandelingen tegen het Romeinse regime door de Romeinse bezetter. Maar de christenen geloven, en het is ook deel van het evangelie, dat de dood niet het laatste woord heeft. Op de ochtend van Pasen, als de vrouwen het graf bezoeken waar het lichaam van Jezus is neergelegd treffen zij geen lijk aan maar slechts wat doeken. Een boodschapper, een engel, maakt hen erop attent dat deze Jezus niet meer bij de doden is. Hij leeft. Dit gegeven is het kernelement geworden van het christendom: de opstanding uit de doden. Hoe hij dan is opgestaan en in welke gedaante is punt van discussie gebleven. Hoe letterlijk we deze blijde boodschap moeten nemen eveneens. Maar met de overwinning op de dood door de Messias is de weg vrijgemaakt voor onze overwinning op de dood als leerlingen van Christus. Het boek Hooglied vermeldt het al: liefde sterk als de dood. Deze liefde komt hier aan het licht. De dood krijgt de liefde niet klein. Zoals de dood kan woeden, als een onuitblusbaar vuur, zo kan de liefde werken, niet te stelpen, niet te doven. Dat is een en al optimisme, geloven in de kracht van de liefde. Deze liefde kan bergen verzetten, grenzen verleggen, het onmogelijke waar maken. Wij kennen dat misschien uit voorbeelden uit ons eigen leven, uit verhalen van en over mensen die door liefde voortgestuwd het onmogelijk gedachte bereiken en verwezenlijken. Liefde op deze wijze ingezet voor een doel, voor een medemens, voor een bekende of onbekende kan veel bereiken. Het is een vorm van zingeving, van zin geven aan je leven op de weg van de liefde. Dat is een andere route dan de weg van de planning, de inschatting en de doelbewuste keuzes. Want veel doelen in het leven worden niet bereikt omdat er hindernissen op de weg verschijnen die de acteur alle motivatie ontnemen kunnen. Als je ergens wilt komen en je doet dat planmatig zul je soms geconfronteerd worden met obstakels die te groot schijnen om te overwinnen. Dan kun je bij de pakken gaan neerzitten, het opgeven of een andere strategie bedenken.

Maar als deze laatste ook teveel offers vraagt stop je misschien met de hele onderneming. Bij de liefde werkt dat anders. De liefde wordt gemotiveerd door een andere drang: niet het bereiken van een doel, maar het vervullen van het liefdesverlangen. Liefde geeft en geeft. Elke hindernis maakt haar sterker en houdt haar bij krachten. Ware dit niet zo, zou ze geen liefde zijn maar iets anders. Liefde sterk als de dood. Daar is geen kruid tegen gewassen. Liefde groeit en hoe meer ze ingezet wordt hoe groter ze wordt. Ze transformeert zichzelf in meer liefde. Dat proces kun je eigenlijk niet sturen, niet vastleggen en niet plannen. Het valt ook grotendeels buiten ons oordeelsvermogen dat (blind) vaart op de vermogens van onze ratio. Wat in de ogen van de wereld absurd is, is in de ogen van het evangelie de kracht van de liefde, het werk van God. Dat laatste veronderstelt een andere houding. Overgave, durf en vertrouwen wordt gevraagd, niet berekening, geen winstbejag. Daarom is het in wereldlijke kaders ook niet te vatten, dit evangelie, deze blijde boodschap van vreugde en van goedheid. Maar de wereld heeft wel baat bij deze werkzaamheid van de liefde. Ze wordt er beter op. De mensen transformeren door de liefde zichzelf en de ander. Dat is een mooie en zinvolle tijdsbesteding met het oog op de dood. Want waarom ophopen, oppotten van macht en bezit als het laatste doodshemd toch geen zakken heeft?

John Hacking 2014

Op een geheel eigentijdse en wereldse wijze organiseren wij daarom in 2015 een week waarin geluk en vreugde centraal zullen staan op de campus van de Radboud Universiteit te Nijmegen. Het is een vorm van seculier evangelie, een vorm van blijde boodschap die aansluit bij de talenten van elkeen. Gedeelde vreugde, gedeeld geluk vermeert zichzelf als het ware, net als de liefde. In deze week zullen kunst, theater, muziek en maaltijden de week kleur geven. Iedereen op de campus is uitgenodigd om zijn of haar steentje bij te dragen. Om te putten uit de eigen voorraad en de eigen mogelijkheden. Prachtig toch, dit evangelie waar je zelfs geen christen voor hoeft te zijn?

Aangeraakt

Aanraking, aangeraakt worden is een ervaring die mensen nodig hebben. Zonder dat dreigt een mens te verdorren. Eerst geestelijk en daarna lichamelijk. Dit schrijft Wilhelm Schmid in zijn boekje over gelatenheid, met de ondertitel 'wat we kunnen winnen als we ouder worden'. Hij onderscheidt diverse stappen om gelatenheid in het persoonlijke leven bij ouderdom te ondergaan en een ervan is de ervaring van lichamelijk aangeraakt worden. Als je wordt aangeraakt ben je niet alleen, dan hoor je bij iemand, dan geeft er iemand om je. Dit gevoel heb je ook nodig als je ouder wordt maar precies

daar schort het wel eens aan. Zeker als velen om je heen zijn weggevallen, als je geen knuffelende kinderen (meer) hebt of dierbare vrienden die je eens af en toe stevig vastpakken of omhelzen.

Maar aangeraakt worden en aanraken kent ook nog een ander niveau dan alleen het zintuiglijke dat met de tastzin en de huid te maken heeft. Ook geestelijk kun je worden geraakt, aangeraakt, getroffen. Als dit niet zo was zou ook het begrip inspiratie nergens op slaan. Geïnspireerd worden is niet meer en niet minder geraakt worden door iets wat in je geest binnenkomt en waardoor je wordt aangezet om op de een of andere wijze actie te ondernemen. Dat kan op het intellectuele niveau maar ook via handelend optreden, bijvoorbeeld het organiseren van een activiteit. Of Je gaat aan de slag met het schrijven van een tekst (gedicht, spreuk, boek, toneelstuk), het maken van een schilderij of film. Creativiteit gebaseerd op inspiratie kan veel kanten opgaan. Wat je hier kunt onderscheiden zijn de volgende stappen: je open stellen, ontvankelijk zijn voor een of andere wijze van inspiratie, je dus laten raken, het moment van geraakt worden, de reactie hierop in de vorm van bijvoorbeeld creativiteit. Je uiten, stem geven aan je geraakt zijn is naast het geraakt zijn zelf bron voor ervaringen van geluk. Zo kun je het een hele tijd in je leven uitzingen als geraakt worden en je uiten op basis hiervan plaatsvinden. We noemen dat een zinvolle wijze van tijdsbesteding want je ervaart op de een of andere wijze een portie geluk. Het mooie ervan is dat geraakt worden altijd met iets buiten jou te maken heeft en je uiten altijd een beweging is van jou naar de wereld om je heen zodat ook anderen hiervan kennis kunnen nemen. Zo wordt je als het ware ingebonden in een wereld van betekenissen die verder gaat dan de individuele context, het narcistische zelfgenoegen, het draaien om je eigen middelpunt. Als het ware ben je zo opgenomen in een groter zing geheel. Je laten raken en het effect daarvan doorgeven zodat ook anderen geraakt kunnen worden. Zo waait de wind van de inspiratie door de wereld.

Zo zijn mijns inziens ook de grote religies ontstaan, zo ontstaan de bewegingen die mensen in vuur en vlam zetten, die aanzetten tot grote daden. Het begint met aanraking, met het verspreiden van het effect daarvan. Mogen daarom grote daden, grote woorden, grote gebaren, dat zijn daden, woorden, gebaren, die over de grenzen van de dood heengaan – alleen de liefde kan dit bewerkstelligen – ons leven voortdurend vullen. Moge wij zo doorgeefluik zijn van de geest die in ons leeft.

John Hacking 2015

De ziel en geluk

Die Worte am Feuer
sparsam gesetzt
und wenn nachts mit dem
Regen das Pflaster aufsingt
einem Winterpsalm der Gassen
klingt am Tag noch
entferntes Echo
aus Wind und aus Worten und
Licht

Uit: Thomas Krämer, Formloser Antrag auf Schnee. Gedichte, 2005 Berlin

Wat is beter? Leven en je leven en zingeving gestalte proberen te geven met behulp van metaforen, erdoor gevoed worden, zin vinden in beelden en symbolen, in een metaforisch geduide werkelijkheid met het gevaar te leven in illusies of een leven zonder illusies, in een (kale) werkelijkheid waarin het besef overheerst dat er niets is dat ons overstijgt, dat er géén God en géén transcendente werkelijkheid bestaat omdat dit loze begrippen zijn? Staan deze twee wel tegenover elkaar zoals ik het hier heb geformuleerd?

Misschien is het nog veel complexer en gedifferentieerder. Een atheïst die niet in God gelooft en niets moet hebben van transcendentie kan toch opgaan in metaforen, in een overkoepelend zingeheel dat hem omgeeft omdat hij zin vindt in zijn bezigheden. Wetenschap bijvoorbeeld die niet vraagt om God, die er niet om maalt en die al het religieuze liever buiten boord houdt. Zingeving en zinvinding hoeven geen religieus uitgangspunt te hebben, noch religieuze wortels. Het menselijk verlangen naar vervulling kan op veel manieren tot uiting komen. De religieuze weg is er slechts een van. Maar het feit dat wij mensen verlangen betekent ook nog iets anders. Zoals wij honger hebben naar voedsel kunnen wij ook verlangen naar overstijgende ervaringen, naar geborgenheid, naar je gekoesterd weten, je welkom weten, je bemind weten. Dit verlangen bestaat. Ook al wordt het niet altijd bevredigd. Het ontbreken van de bevrediging of de vervulling is geen argument ertegen. Het verlangen is de boodschapper van de ziel. De ziel is en wordt manifest in dit verlangen. Niet meer en niet minder. Wat er ook allemaal over de ziel beweerd kan worden en is beweerd in de loop van de menselijke geschiedenis, of ze wel of niet bestaat, of ze wel of niet aanwijsbaar is, doet er niets aan af en valt in het niet bij het feit dat wij mensen wezens zijn gekenmerkt door verlangens. Dat is voor mij, ik herhaal, voor mij persoonlijk, genoeg bewijs voor het bestaan van de ziel. Als wij de laatste levensadem uitblazen dooft onze ziel in ons lichaam, is het verlangen ten einde, en vervalt ons lichaam langzaam tot de materie waaruit het is opgebouwd. Het wordt weer bouwsteen voor iets anders. En de ziel? Is zij

vertrokken als een schip aan de horizon, als een vleugje wind, als een zuchtje? Wie zal het zeggen. Over de materiële gestalte van de ziel, als er al sprake van is, valt niet veel over te zeggen. Maar we zien wel heel duidelijk het verschil tussen bezielde (en levende), verlangend én dood, morsdood.

Nou wordt onze samenleving in vooral het rijkere Westen door een aantal auteurs beschreven als de vleesgeworden manifestatie van het streven, het verlangen naar geluk. We streven het geluk na, we willen het meemaken, het beleven en vooral die ervaring blijven herhalen. Het streven zit als het ware in onze genen als we sommige auteurs mogen geloven. Het is niet alleen een realiseren van wat er in potentie in zit (Aristoteles), het gaat veel verder dan dat. Velen willen obsessief gelukkig zijn alsof de doel van het leven gelukkig zijn is. Het paradijs na onze dood is afgeschaft, dus alle nadruk komt nu op het hier en nu te liggen, daar moet het gebeuren en o wee als je dan de dingen misloopt. Maar leven we echt om gelukkig te zijn of te worden, is dat ons levensdoel? Martin Heidegger, de Duitse filosoof was zich erg bewust van het feit dat wij stervelingen zijn. Ons leven is relatief. Eerst zijn we boreling, worden we als het ware op deze aarde, in dit leven geworpen, geboren. Dan moeten we ons leren verhouden tot de wereld en de mensen om ons heen. Die mensen helpen ons daarbij een handje want anders zouden we het niet overleven. Die ervaringen slaan neer in ons bewustzijn ook al houden we er niet elke dag rekening mee. De liefde die wij van onze ouders ontvangen en andere zorgenden maken het pas mogelijk dat wij kunnen bestaan als mensen.

Deze ervaringen vormen volgens mij ook de bron en de grondslag van het verlangen in ons leven. Liefde roept nieuwe liefde op, liefde die is ontvangen kan worden gedeeld, maar heeft ook bevestiging nodig. Telkens opnieuw. Als boreling worden we zo 'gelukkeling' om een term van "Loesje" te gebruiken. Maar de 'gelukkeling' is niet alleen boreling, hij is ook sterveling. In dit licht, het sterven en het levenseinde, krijgt de tijd voor de dood een zekere urgentie. Die tijd is kostbaar. Als je nu die tijd alleen besteedt aan het najagen van geluk zou je wel eens het gevaar kunnen lopen het geluk te missen dat al lang voor je klaar lag, net als de deur van de wet die voor de romanfiguur van Kafka ("Hier konnte niemand sonst Einlaß erhalten, denn dieser Eingang war nur für dich bestimmt. Ich gehe jetzt und schließe ihn." Der Prozess, hfst 9) open stond en alleen voor hem, om binnen te treden, maar waarvoor hij niet de moed had om deze stap te zetten. „Als najager van geluk wil de moderne mens alle negativiteit uit zijn leven bannen en dat probeert hij door greep te houden om alles wat hem overkomt. Dat is een onmogelijke en hopeloze opgave. Veel ontwikkelingen in de wetenschap houden de illusie vast dat het welslagen van dit experiment toch eens moet lukken want we kunnen al zoveel leed en mislukkingen uitbannen.

Ook ziektes worden langzaam teruggedrongen. Nu nog een middeltje vinden tegen al die agressie, dan zou de wereld een stuk vreedzamer worden. Misschien heeft deze houding ook te maken met het ontbreken van samenhang, van grotere verbanden waarin je opgenomen bent, zoals tradities, gebruiken, gewoontes. Herman de Dijn, een Belgische filosoof noemt dat de wereld van de vloeibare waarden. Hij vraagt zich dan ook af hoe wij de vrijheid kunnen overleven. Tegenwoordig moet je het allemaal zelf maar uitzoeken. Je bent zelf verantwoordelijk, ook voor je falen, ook als je het geluk niet hebt gevonden, niet hebt kunnen bewerkstelligen. Als je gelooft in beheersing van de werkelijkheid ligt het geloof in de maakbaarheid van je eigen geluk voor de hand.

Misschien is een van de grote veroorzakers van hedendaagse ziektes dan ook de ervaring geen greep (meer) te hebben op de dingen die in je leven gebeuren. Mensen haken dan af, geven de moed op, zien het niet meer zitten. De werkelijkheid en de tegenkrachten zijn hen boven het hoofd gegroeid. Filosofen die hierover hebben nagedacht kiezen duidelijk een andere weg. Niet het in de greep willen houden, niet de manipulatie, niet de techniek om te beheersen wordt bepleit maar “Gelassenheit” je op een andere wijze verhouden tot het onvermijdelijke.

Dat is een vorm van loslaten, van leren leven met het ongeluk in je leven. Er het beste van maken zonder er aan onder door te gaan. Geluk is in die zin dan ook een soort van volheid waarin positieve en negatieve ervaringen een plaats krijgen. Mee zwemmen in de stroom van het leven, een stroom die langs vele kusten stroomt. Zin in het leven en zin van het leven vallen niet samen met een doel of met een bedoeling. Gerard Visser, een Nederlandse filosoof heeft hier boeiende dingen over geschreven. Hij pleit ervoor dat het verstaan van de zin van het leven, het leren ervaren is van die zin als een dimensie in ons leven – die zo onuitputtelijk is als het water - die ons laat leven.

Zin van het leven omgeeft ons, wij zijn de actieve/passieve ontvangers. Wij kunnen opschuiven in onszelf, zo zegt hij, naar een open houding, een open dimensie in ons zelf voor de omringende werkelijkheid. Open staan, open gaan, open stellen, open ontvangen. Dat geeft lucht, ademruimte. We worden aangeraakt, wij ondergaan iets, wij ontvangen en worden omvallen. Deze ervaring kan ook religieus worden gedeut. In de mystiek komt ze ter sprake. De Duitse mysticus Meister Eckhart beschrijft haar met zoveel woorden als een innerlijke bewogenheid van het omvallen worden. Je kunt het vergelijken met de wijde van een landschap dat een verpletterende indruk op je kan maken. Die wijde omgeeft je, omhelst je, neemt je op in een groter gevoeld en ervaren geheel. Voor Eckhart, zo Visser, is deze wijde ook de ondoorgrondelijke manifestatie van de godheid. Een effect dat doorwerkt tot in onze ziel en dat er de kern van is, de grond. Innerlijke vreugde komt

daarbij aan het licht. Met denken, met je ratio kun je dit nauwelijks omschrijven of benaderen, zeker als denken slechts het formuleren van voorwoorden is, zoals Heidegger stelt. Het definitieve woord, als dat er al kan zijn, wordt nooit gezegd. En dat hoeft misschien ook niet omdat we passanten zijn, passanten in dit leven, reizigers op de stroom van het leven.

De ervaring van geluk is dus eerder een ervaring van acceptatie, van loslaten van ijle en verkeerde verwachtingen, van kortzichtig ingevulde wensen, eerder een ontdekken wie in wezen bent, wat je kern is, wat je vandaar uit uitstraalt en wat je ten diepste nodig hebt. Visser stelt dan ook dat “trouw aan jezelf kan niets anders betekenen dan trouw zijn aan datgene wat jou van binnenuit verruimt.” Alles wat jouw inklemmt, ook al zijn het je eigen verwachtingen, je voorstellingen, alles wat je beklemmt, ook van buiten door de eisen aan jou gesteld, is het bewijs voor het feit dat je in een gevangenis leeft waarin geen ruimte is voor jou. Je ziel is en raakt bekneld en moet worstelen om lucht, om adem. Ze komt in ademnood. Er is geen wijdte om je heen, maar verstikkende lucht van bedorven verlangens. Schelling, een andere Duitse filosoof drukt het mooi uit: “Die Seele ist nicht, wo sie ist, sondern wo sie liebt.” De ziel komt pas tot bloei als zij zichzelf geeft, wegschenkt, als ze liefheeft. Dat kan niet vanuit een gevangenis, niet vanuit een kooi waar je aan de begeerten en verlangens van anderen moet voldoen. Liefde laat zich niet afdwingen, zij is gratis. Gerard Visser pleit in drie stappen voor het besef dat elk individu deze grond van de ziel, deze wijdte, dit vergezicht, deze trouw aan de innerlijke ruimte met koesteren. Hij zegt dat ik de eenheid niet buiten mezelf moet zoeken, dat ik mijn uniciteit niet moet prijsgeven aan enige algemeenheid en dat ik mij met de unieke eenheid die ik ben moet durven afzonderen, en wel alle drie deze stappen zo radicaal mogelijk. Volgens Eckhart is de ziel aan het lichaam gegeven om gelouterd te worden. We hebben dus eigenlijk niets te verliezen. Het geluk ligt binnen handbereik want het woont al in onze ziel, die wijd als het landschap open staat voor de kus van God. Wij hoeven alleen maar de zelf opgeworpen muren af te breken die tussen ons en onze ziel instaan.

John Hacking 2015

Gedolven ontmaskering

*Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.
Wie mij ontmaskert, zal mij vinden.
Ik heb gezichten, meer dan twee,
ogen die tasten in den blinde,
harten aan angst voor angst ten prooi.
Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.*

*Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.
Wie wordt ontmaskerd, wordt gevonden
en zal zichzelf opnieuw verstaan,
en leven, bloot en onomwonden,
aan niets en niemand meer ten prooi.
Delf mijn gezicht op, maak bij mooi.*

Huub Oosterhuis.

Afgelopen zondag klonk dit lied in een viering van de Studentenkerk te Nijmegen waar gelezen werd uit Lucas 6,20-26 uit de Bijbel in gewone taal, een viering op carnavalszondag, opgeluisterd door het eigen koor en het Campuskoor veelstemmig. Geluk vinden in deze wereld zelfs als het niet mogelijk lijkt, zelfs als alles tegenstaat. Dat is de boodschap van de lezing: je zult geluk vinden, ondanks... Ook voor jou is er troost, een omgekeerde wereld zoals wij die kennen. Eva Martens die tijdelijk een van mijn collega's vervangt hield een goed verhaal over maskers en ontmaskering, over rollen, rollenspel en jezelf zijn. En de tekst van het lied van Oosterhuis paste hier goed bij. Een lied over ontmaskering en zelfvinding. Maar ook met een masker vertolk je een waarheid, ben je iemand, stel je iets voor. Het masker heeft een buitenkant en een binnenkant: daar zit jouw gezicht. Met de buitenkant toon je jezelf aan de wereld. Maar straalt de binnenkant ook door naar buiten? Of is het masker enkel en alleen buitenkant, bescherming tegen verlies van de binnenkant, bescherming tegen een aanval van buiten op het wezen dat jij bent, dat jij diep van binnen bent?

Misschien ben je wel zwak en wil je voorkomen dat men dat te weten komt. Misschien doe je jezelf wel groter en sterker voor dan je bent, om bepaalde doelen te halen, om te imponeren, om je ambities te verwezenlijken. Hoe het ook zij het masker geeft te denken. In het Japanse No-theater liggen de rollen vast en helpt het masker bij de verbeelding van de rol en de bijbehorende emoties. In deze vorm van drama structureert mede het masker het spel en vormt het een vast element. Niet de speler achter het masker maar de rol zelf is belangrijk. Dat is een andere manier van kijken waarmee wij in het westen misschien niet zo vertrouwd zijn en die hoogstens nog in het poppenspel met vaste figuren een rol speelt. De speler is zijn rol, en de rol bepaalt het spel van de speler. Hier is geen sprake van zelfverlies want er is geen zelf dat verloren is of dat het gevaar loopt om verloren te raken. De speler is zijn rol. Een goede speler is des te beter zijn rol. Zij vallen samen, er is niks tussen, geen voorbehoud, geen aarzeling of twijfel. De speler gaat op in het spel en wordt zijn rol en de toeschouwers genieten ervan en vragen zich niet af wat het werkelijke gezicht is van de speler. De speler zelf doet er als persoon niet toe in het spel. De speler is deel van het

spel en daar moet hij het mee doen, zou je kunnen zeggen. Hoogste spelkunst is dan ook de rol spelen die je moet spelen.

De tekst uit het lied van Oosterhuis met de suggesties dat er achter het masker nog iets anders schuilt moet een Japanner vanuit dit perspectief dan ook vreemd in de oren klinken. *“Wie mij ontmaskert, zal mij vinden”* dicht Oosterhuis. Wat tref je dan aan? Wat wordt er dan mooi gemaakt? Oosterhuis geeft zelf antwoord als hij zegt: *“Ik heb gezichten, meer dan twee, ogen die tasten in den blinde, harten aan angst voor angst ten prooi.”* Meerdere gezichten bepalen mijn wezen, mijn ogen zien niet veel, het is donker, mijn hart, onze harten zijn bang voor de angst die dreigt, die misschien komt maar die misschien ook een hersenspinsel is. En dat allemaal achter het masker, allemaal achter het gezicht dat wij opzetten en waarmee wij ons aan de wereld tonen. Maar de ontmaskering is niet eenvoudig. Er is sprake van delven, een beeld dat stamt uit het milieu van de mijnwerker, de kolendelver, de gouddelver. Zwaar en ondankbaar werk. Gevaarlijk werk, dat je lichaam en je geest kleurt en niet alleen aan de buitenkant. Mijn vader is mijnwerker geweest. Hij behoorde gelukkig tot de generatie die verplicht werd met meer bescherming te werken zoals stofmaskers. Was hij tien jaar ouder geweest dan was hij nu al lang aan stoflongen overleden. Ondanks de kameraadschap en de romantiek van het solidaire arbeidersleven was het beroep een aanslag op je gezondheid. Datzelfde geldt voor (soms illegale) gouddelvers van dit edelmetaal die met kwik werken om de goudklompjes bloot te leggen. Dit werk, dit delven heeft een prijs. *“Delf mijn gezicht op, maak mij mooi.”* zal dus als we binnen deze beeldspraak blijven niet eenvoudig zijn, niet zonder slag of stoot plaats kunnen vinden.

Maar hoe gaat dit delven in zijn werk, hoe wordt het gezicht bloot gelegd waardoor het mooi wordt gemaakt? Is het een kwestie van schuren? Afboenen van de buitenkant? De valse schijn doen verbleken, de ware aard naar boven halen zoals de aarde de goudaders flonkerend laat zien als de mijnwerker er met zijn hak op slaat? Is het zo een zwaar werk, vol geweld, vol brute kracht? Of vindt het subtiel plaats, door een woord, een gebaar, een blik? Ik vermoed het laatste, want de woorden hebben een zekere verleidingskracht, een plasticiteit die met geweld nooit te bereiken valt en die als dit geweld wordt ingezet alleen het tegendeel bereikt. Want geweld roept tegengeweld op, actie reactie, haat roept haat op, wreedheid vergelding. Hoe kun je ooit denken dat jouw strategie van niets ontziend geweld tegen een vijand vruchtbaar kan zijn? Je terreur, je wreedheid, je inzet van al je brute krachten zal zich met tienvoudige kracht tegen je keren want wat je zaait zul je oogsten, honderdvoud. *“Delf mijn gezicht op, maak mij mooi”* wil zeggen het gaat om schoonheid, om mooi gemaakt worden, mooi willen worden, want het verlangen is hier in het spel, het verlangen om ontdekt, ontmaskerd te worden. En als dat plaatsvindt, als er iemand is die jou de

moeite waard vindt om achter je masker te kijken gebeurt er iets bijzonders:
"Wie wordt ontmaskerd, wordt gevonden en zal zichzelf opnieuw verstaan, en leven, bloot en onomwonden, aan niets en niemand meer ten prooi!"

Het uitroepteken heb ik erachter gezet. Een aansporing om geen prooi meer te zijn, geen prooi meer voor niets en niemand. Want gemaskerd ben je of je wilt of niet prooi van je eigen verlangen om je op deze wijze te presenteren en maak je deel uit het van het spel dat in de wereld met de maskers wordt gespeeld. Pas ontmaskerd komt dit aan het licht: dit spel van verleiding, van weerbarstigheid, van valse verwachtingen, illusies, zinloze hoop, zelfverlies. Ontmaskerd leer je jezelf opnieuw verstaan, mag en kun je leven bloot en onomwonden, hoef je geen blad voor je mond en niet voor je ogen te nemen. Ook geen tekst waar je jezelf achter denkt te moeten verschuilen, geen geloofsbelijdenissen meer, geen getuigenissen om je goede gezindheid te tonen. Geen daden om in een goed blaadje te komen bij je beoordeelaars. Ontmaskerd ben je open en bloot en mag je jezelf open en bloot presenteren: ben je wat je laat zien en zien we wat je bent. Binnen en buiten vallen samen zoals het masker met de speler in het No-theater. Geen voorbehoud, geen maar, geen korte gedachtenflits van twijfel of aarzeling, geen intuïtieve gevoelens vooraf van hier klopt iets niet.

Dit is de taal van de verlossing, het eindspel in de woorden van Samuel Becket zonder de wrangheid en de desillusie, zonder de zwartgalligheid die het zelfbedrog ontmaskert, de cynische terugblik die het leven als leugen bestempelt. Want als het masker eenmaal valt is er niets meer dan het gezicht dat achterblijft, het naakte lichaam, het naakte gezicht met ogen die kijken, die open staan voor het licht.

Ogen die de ziel weerspiegelen en die de ziel tot uitdrukking brengen. Dat is het echte goud, goudkleurig of zwart, warmtegevend of zekerheid: stralende ogen, een open blik, een en al ervaring van er mogen zijn en er willen zijn: bloot en onomwonden, aan niets en niemand meer ten prooi. Een wereld omgekeerd, geluk niet als mogelijkheid maar als werkelijkheid. Geluk dat de hoogte en dieptepunten heeft meegemaakt, de stormen doorstaan, de hoge golven overleefd. Bereiken wij dat in ons leven? Of ligt deze gelukzaligheid buiten ons bereik? Moeten we wachten op onze definitieve verlossing, misschien wel na onze dood? Een hemels paradijs? Oosterhuis de dichter formuleert in het heden: zijn tegenwoordige tijd is een aansporing, geen verwijzing naar wat moet gebeuren, maar eerder een bevel, een vraag met dwingend karakter, vandaar het woord delven. Ga aan de slag, begin, doe je werk, doe moeite, zet je in, maak er energie voor, doe je best. Want eenmaal begonnen zul je merken dat er een grote schat op je ligt te wachten, succes verzekerd. Alleen je moet het wel doen, wel eraan beginnen. Dit woordspel met het verlangen kan alleen maar lukken als er achter of onder dit verlangen een wereld schuilt die waarheid bevat: een gezicht zonder angst, dat zichzelf verstaat, een mens die er al is maar die nog moet worden blootgelegd. Toch

het proberen waard lijkt met zo! En wie weet wordt in dit delven ook jouw ware zelf gedolven.

John Hacking 2015

Geluk-management

Geluk lijkt overal verkrijgbaar als je de moderne commercie mag geloven. Maar we weten uit eigen ervaring hoe zeldzaam bepaalde vormen van geluk te vinden zijn zoals echte vriendschap en een relatie voor het leven. Vooral als je die relatie niet hebt en er naarstig naar op zoek bent of als je nauwelijks vrienden hebt maar ze wel graag zou willen hebben. Zelfhulpboeken en zelfhulpgroepen bieden allerlei oplossingen aan en 'Happiness' is een thema dat overal aan de man wordt gebracht en het wel lijkt of iedereen er op dit moment naar smacht. Zeker als het leven onder druk staat door werkstress, prestatieverwachtingen en andere vormen van verlangens die op het leven en op de eigen werksituatie worden geprojecteerd. Men moet voor zichzelf en voor (vaak fictieve) anderen voldoen aan bepaalde verwachtingen anders is het leven niet geslaagd en beschouwt men zijn eigen functioneren als onvoldoende.

Toch vreemd eigenlijk dat we dergelijke meetlatten hanteren en die naast ons dagelijks leven leggen om te kijken hoe goed we eigenlijk zijn en of we voldoen aan de zelf opgelegde normen. Van studenten hoor ik heel vaak dat ze van zichzelf dagelijks lijstjes moeten afwerken en als dat niet lukt gaan ze met een ontevreden gevoel naar bed. Sommigen beperken bewust de lengte en de inhoud van de lijstjes, dan zijn ze tenminste nog een beetje blij op het einde van de dag.

Naast ambitie en verwachtingen, verlangens om uit te blinken, te schitteren, op te vallen en vooral om mee te tellen speelt er nog een ander fenomeen dat zo oud is als de mensheid: de drang om te beheersen, te manipuleren, de dingen naar je hand zetten. Wij mensen zijn wezens die ingesteld zijn om de wereld zo aan te passen aan onze wensen en verlangens dat we voortdurend hiermee bezig zijn. In de filosofie heeft men eeuwen lang classificaties en systemen bedacht om de kijk op de wereld vorm te geven en gebieden van elkaar af te grenzen. Hierin wordt duidelijk hoe er gedacht wordt: in contingenten, in afdelingen, in afgebakende begrippen en ideeën. In de techniek wordt dit dan waargemaakt en het landschap verandert verandert voor onze ogen. Concepten worden waarheid, het mooist verbeeld in ons weggennet en s' nachts in het licht dat overal schijnt vanuit de metropolen, de grote conglomeraties en de wegen die het land doorkruizen.

Het licht is op deze wijze een mooie verbeelding (niet alleen als metafoor) van onze beschaving die langzaam de woeste natuur heeft opgeslokt. De wereld en het wereldbeeld voor de Neanderthaler ziet er volslagen anders uit dan de wereld en het wereldbeeld van de Middeleeuwer en voor ons 21e eeuwse mensen. In onze wereld bestaan voorwerpen waar onze voorgangers volstrekt geen idee van zouden hebben gehad en als ze hier zouden rondlopen zouden ze niet weten wat ze zien omdat niets aan hun voorstellingen beantwoordt. Het wereldbeeld, zo vermoed ik, kleurt en staat aan de basis van ons handelen en onze kijk op de wereld en op onze menselijke mogelijkheden. Maar dit wereldbeeld is vanuit de filosofie gaan kantelen toen bleek dat de functionele benadering, het doelgerichte en het manipulatieve niet altijd meer werken. Het structuralisme kwam met het idee dat wij allen onderdeel zijn van grotere structuren en dat deze ons handelen kleuren en voorbestemmen. Dat beseffen we wel maar hoe die structuren er dan uitzien en wat het werkelijk betekent voor ons zelfverstaan is nog niet overal doorgedrongen.

Als je de wereld en je eigen dagelijks leven blijft benaderen vanuit het idee dat jij aan de touwtjes trekt, dat jij bepaalt wat er gebeurt en hoe jij functioneert heb je het eigenlijk niet begrepen. Je hebt geen zeggingschap meer, niet meer over je privacy, niet meer over je lichaam, niet meer over je werk en al helemaal niet over je context. Die tijd is voorgoed voorbij. Omdat je bent opgenomen in talloze netwerken en onderdeel bent van die netwerken waar je helemaal geen macht over hebt. Je bent hoogstens doorgeefluik van informatie, van bepaalde wijzen van handelen die in jouw situatie en in jouw ogen misschien het beste zijn, maar waarvan je absoluut niet zeker weet of dit ook werkelijk zo is. Vanuit jouw perspectief treedt je op en handel je, heb je gedachten en verwachtingen. Maar als je knooppunt en deel bent van een netwerk en van talloze netwerken wordt je gestuurd, geleid, van informatie voorzien en voorzie jij anderen weer van informatie die je niet zelf bedacht of ontwikkeld hebt.

Wetenschappers hebben al veel eerder ontdekt dat ons actie-reactievermogen in het werkelijke leven samenhangt met een beloningssysteem in ons brein. Als deel van (onzichtbare) netwerken reageert ons lichaam nog steeds op een zelfde wijze ook als veel van onze reacties en acties via computer, smartphone en tablet gaan, dus in principe een groot virtueel karakter hebben.

Het feit dat ons lichaam reageert op die signalen die wij ontvangen via smartphones, sociale media en andere middelen, (het woord middel klopt eigenlijk al niet meer, want het zijn geen middelen die bemiddelen en die buiten ons staan, het zijn eigenlijk verlengstukken van ons lichaam die ons functioneren binnen het netwerk mogelijk maken en vergemakkelijken), laat zien dat de beloning in de hersenen als we reageren, een voortzetting is van eenzelfde principe maar nu op het virtuele vlak. Een boek lezen en daarvoor

beloond worden door geluksgevoelens, of door andere gevoelens, is eigenlijk hetzelfde. Een taak volbrengen en daar een hele dag op teren omdat het je zo goed afging, een andere vorm. Kortom we geven onszelf en we ontvangen de hele dag kleine beloninkjes als we handelen en als we dat positief waarderen op onze zelf aangelegde en vaak onbewuste schaal van prestaties. In de nieuwe situatie waarin we ingebonden zijn in netwerken is dat niet anders en bepalen onze prestaties en onze acties en de reacties die wij ontvangen hoe we ons voelen en of ons brein ons beloont voor onze inspanningen. In feite zit je dan nog steeds in het functionele patroon van willen beheersen en willen sturen. Want je maakt je afhankelijk van de beloning. Misschien doe je dat niet bewust en heb je er ook geen idee van dat je brein dit doet, maar toch, het vindt wel plaats.

Kunnen we dit doorbreken, en moeten we dit doorbreken? Is het slecht voor je geestelijk welbevinden? Er zit een zekere mate van verslaving, van afhankelijkheid aan dit systeem. Een maand geen sociale media, geen smartphone, het kan, het geeft misschien meer rust, maar daarmee ben je nog niet opeens geen onderdeel meer van talloze netwerken. De informatie komt alleen minder snel bij je binnen maar onderdeel en deel ervan ben je nog steeds. Probeer maar eens een identiteitsbewijs te verkrijgen zonder digitale identiteit.

Het managen van je werkelijkheid en je leven is volgens mij in principe niet meer mogelijk en dus ook van je geluk niet omdat dit uitgaat van de verkeerde premisse. Niet het beheersen moet je willen, maar het je aanpassen binnen de grotere gehelen en daarin je eigen stukje vrijheid waarmaken als uniek (want lichaamsgebonden, maar voor hoelang nog) wezen dat plaats inneemt op deze aarde. Een druppeltje in de oceaan en daarvan je bewust zijn en daarvan het beste proberen te maken zonder al te veel aan de verleiding bloot te staan om te willen blijven beheersen. Dat is een hele uitdaging, dat vergt heel wat omdenken, nieuw denken, een nieuw zelfbesef, ook lichamelijk. Huiswerk voor de toekomst. Wie weet welke vorm van lente dan nog aanbreekt in ons denken en in de uitwerking van ons wereldbeeld met het oog op geluk.

John Hacking 2015

Happiness – als het jou aan geluk ontbreekt? Wat dan?

“Geluk is het verdriet dat even uitrust.” Birgitte Bardot

“We kunnen aangeven wanneer we gelukkig waren of wat we als bron van geluk beschouwen, maar we kunnen niet uitleggen wat we met geluk bedoelen. Dat hoeft ook niet.” Edward Witten

Geluk is een ongrijpbaar iets. Het is als water, zodra je het probeert te pakken glipt het door je vingers. Het is al helemaal niet te manipuleren alsof je mensen die niet gelukkig zijn gelukkig kunt maken door het uithalen van een kunstgreep. Het is ook niet te koop, wat de reclames ook suggereren mogen die dagelijks op je scherm verschijnen. De economie draait op de suggestie dat geluk op de een of andere wijze samenhangt met het product dat je kunt gaan kopen maar we weten allemaal dat een gekocht ding al snel zijn waarde kan verliezen als je het eenmaal in huis hebt. Net zoals het nuttigen van chocolade: aan het begin een gevoel van genot en al snel verzadiging en ‘buikpijn of hoofdpijn’ als je teveel ervan eet. Met die pijn zal het wel meevallen maar alles wat je bovenmatig consumeert heeft een terugslag op je welbevinden. Met drank raak je dronken, met drugs high en als je niet uitkijkt ligt er een verslaving op de loer. Dan ben je niet gelukkig maar gevangen. En dat allemaal omdat je iets najoeg wat je op deze wijze niet en nooit zult verkrijgen.

Wat jagen we dan na, als we op zoek zijn naar geluk en het hopen te vinden in ons leven? Wat wil je met je leven en wat verwacht je ervan als we het hebben over geluk? “Als ik maar gelukkig ben, wordt” hoor je vaak. De weg ernaar toe of de route die je kiest is dan vaak minder belangrijk dan het einddoel. Ook dat is een illusie. Een fopspeen word je voorgehouden: uitiem geluk als je....en dan komen de voorwaarden, de kleine lettertjes en de valse verwachtingen. Geluk is een spiegel, waarin het veel moeite kost om je zelf erin te ontdekken. Waarom? Omdat die spiegel vol barsten en krassen zit, omdat het leven littekens achter laat op de ziel, omdat het nu eenmaal niet koek en ei is wat de klok slaat. Er is verlies in het leven, verdriet, pijn, teleurstelling, er zijn tegenslagen en mislukkingen. Er zijn contacten met medemensen die niet goed verlopen. Er zijn situaties die je liever niet had meegemaakt. Of je ervaart een soort van tekort. Je ziet anderen blij zijn en zelf merk je niks van vreugde in je leven. Omdat je geen vrienden en vriendinnen hebt waarmee je ervaringen kunt delen, omdat je je eenzaam voelt. Omdat je net een relatie hebt beëindigd of iemand anders laat je in de kou staan. Omdat je door de dood iemand bent verloren die je heel dierbaar was.

Als geluk verdriet is dat even uitrust zou je kunnen vermoeden dat er vooral verdriet is en als dat er even niet is, komt er pas ruimte voor een gevoel van geluk. Maar het leven is niet gelijk aan verdriet en tranen. Dat weten we allemaal en misschien heeft de auteur van deze uitspraak dan ook wel een erg negatieve kijk op het leven. Maar toch. De uitspraak geeft te denken. De menselijke conditie is gekleurd en ze wordt getekend door veel ellende en

verdriet. Als je nu vluchteling bent op zoek naar een land met nieuwe kansen omdat in je eigen land hardvochtig wordt gemoord en je je leven niet zeker bent, gaat deze spreuk zeker op. De trauma's die je kunt oplopen in een oorlog draag je je hele leven met je mee. Dan is het leven een grote poel van ellende want je spreekt uit ervaring. Probeer dan maar eens anders naar het leven te kijken en de moed erin te houden. Vluchten is dan ook de ultieme kans om toch nog te proberen iets van je leven te maken. Op hoop van zegen, met de moed der wanhoop soms.

Geluk is een mooie worst die ons wordt voorgehouden als je geluk alleen bekijkt vanuit de commercie. Maar geluk kan ook worden ervaren in positieve situaties. En die ervaringen houden je op de been en kunnen je verder helpen als het niet meezit. Die verzameling van gelukservaringen vormen als het ware een soort van reservoir waar je dan uit kunt putten: je herinneringen. Ook in een situatie van rouw en verdriet kunnen deze je verder helpen en neemt het verdriet niet de enige plek in. Maar dat is vaak pas na een tijd, als de ergste rafelranden van de rouw wat afgezwakt zijn. Als je terugdenkt aan de mooie dingen samen en als die er ook mogen zijn zonder dat ze weggeduwd worden door de nare herinneringen.

Maar zoals met alles wat kostbaar en dierbaar is, je kunt het niet verzamelen alsof je een postzegelalbum aan het aanleggen bent. Het is vooral een kwestie van gevoel, van jezelf ruimte geven en stil staan bij. Dus niet je hele leven volplannen met activiteiten, met op stap zijn en plichten vervullen, maar af en toe een pas op de plaats, niets doen. Stil verwijlen bij wat is gebeurd, wie je bent, wie je was, hoe het zo gekomen is en wat er morgen misschien op je wacht. Geluk is een vreemdeling die aan je deur klopt, onverwacht. Geluk is een rimpeling in het water, een vis die naar een insect hapt en daardoor zichtbaar wordt. En jij, jij zit langs de kant met een sprietje gras in je mond en kijkt, gefascineerd, of je de vis weer kunt ontdekken. En het water kabbelt, langzaam stroomt het aan je voeten voorbij, als de tijd en als je leven. En dat is goed zo, je hebt er vrede mee, het mag en het is mooi zo. Geluk zit in de kleine dingen en dat weten we allemaal. Dus als het een keer niet mee zit, waarom dan treuren? Morgen is er weer een andere dag. Een nieuwe zon en een nieuwe warmte. Wie weet wat je allemaal nog te wachten staat.

John Hacking 2015

Onderscheidingen

Wat is waardevol in je leven en wat niet, wat voegt iets toe aan je kwaliteit van leven en wat is alleen maar hinderlijk hiervoor? Hoe kom je hier achter en

welke criteria zijn belangrijk bij je keuzes? Op dit moment vindt de Groene Week plaats in de achtertuin van de Studentenkerk en zit onder een groot zeil in de tuin te tikken. Er draait muziek, er is een winkeltje met duurzame spullen en lekkernijen, de hangmatten, 'mijmermatten' zijn bezet, er is koffie en thee en gebak. Zelfs een biertje is verkrijgbaar. De zon schijnt en waarom zou ik binnen gaan zitten als ik ook de tuin kan werken. De muziek stoort me niet maar bevestigt me net in mijn keuze om in een ontspannen sfeer wat te schrijven over ontspanning, keuzes en waarden die een rol kunnen spelen in je leven.

Voortdurend komen nieuwe studenten binnen die even willen ontspannen, kletsen, genieten van de ruimte en de natuur. Loungen in de tuin, gezellig met anderen en dat tijdens collegetijd of net daarbuiten. Binnen wordt gekookt voor een duurzame maaltijd voor 50-60 personen. Ook die maaltijd zal straks in de tuin plaatsvinden. De Groene Week is een activiteit georganiseerd door studenten die aandacht willen vragen voor duurzaamheid, en dat op veel terreinen: milieu, klimaat, leefbaarheid, samenleven en consumptie. Woensdag, morgen dus is het Earth-day, dag van de aarde! De groene tuin van de Studentenkerk is een uitstekende locatie midden op de campus om deze Groene Week gestalte te geven. Ontspanning, even bijkomen en bewustzijn kweken voor duurzaamheid gaan heel goed samen.

Goede onderscheidingen treffen en juiste keuzes maken kan alleen maar als je beseft hoe belangrijk ruimte is voor jezelf, als je in de gaten hebt dat je tijd beperkt is en dat elke keuze een prijs heeft die je bereid bent om te betalen. Maar hoe kom je tot dit inzicht en vooral tot de concrete gevallen waarin je die keuze voltrekt? Hoe kun je afstand nemen van je zelf, je motieven en drijfveren, even reflecteren op wat je voortdrijft, en wat je verlangt, om te ontdekken wat je echt wilt en meer nog wat je echt nodig hebt voor je gevoel? Dus zelfinzicht is voorwaarde voor en de basis onder je verdere stappen op het terrein van kiezen en onderscheiden.

Maar niet alleen zelfinzicht, ook zelfaanvaarding is essentieel: weten wie je bent en vooral accepteren wie je bent, met je al je hebbelikheden en onhebbelikheden, je goede en minder goede kanten. Je bent het helemaal en je hoort er helemaal bij. Vooral bij jezelf: dat klinkt misschien raar, maar het feit dat je eigenschappen van je zelf minder leuk vindt, eigenlijk niet wilt, wil eigenlijk zeggen dat je een beetje van jezelf vervreemd bent. Vervreemding is niet alleen onprettig, het is vooral fundamenteel onplezierig en het brengt je in een situatie van slavernij, een vorm van spiraal, een cirkel waarin je altijd achter je eigen ambities en wensen gaat aanhollen zonder ze ooit te verwezenlijken. Want je bent niet goed in je eigen ogen, bent ontevreden hierover, maar wat je ook doet, als het echt bij je hoort is acceptatie de enige manier om er mee te leren leven en te aanvaarden dat jij

dit nu eenmaal bent. En accepteren wie je bent is wat anders dan accepteren dat je jezelf rot kunt gedragen tegenover anderen, want gedrag kan altijd beter als het niet goed is. Gedrag is niet hetzelfde als karakter, niet hetzelfde als de goede en minder goede kwaliteiten die je hebt meegekregen. Gedrag vloeit vaak voort uit bewuste en onbewuste inzichten, maar kan daardoor ook veranderd worden want inzichten zijn gestolde betekenissen die niet echt vastliggen. Je kunt tenslotte nog leren, ook van je fouten, en van je verkeerde en verkeerd toegepaste inzichten in je handelen. Als het ontkiemende groen in deze lente dat afhankelijk is van water en warmte zijn wij mensen afhankelijk van aandacht en liefde van medemensen om ons heen. Dat ontvangen en verder geven, dat doorgeven als doorgeefluik van wat je zelf ontvangt is een van de mooiste dingen in je leven want het maakt je leven pas kwalitatief waardevol. Dan weet je waar je voor leeft en waar je het voor doet. Dat is heel wat anders dan een diploma halen: dat is slechts een stuk papier waar je wel hard voor moet werken en dat toegang geeft tot bepaalde banen, maar dat niet garandeert dat je verdere leven ook kwalitatief waardevol is. Dus alleen maar studeren en werken zonder aandacht voor de groenkracht van de liefde is eigenlijk een enorme kortzichtige domheid waarin je jezelf heel veel onthoudt.

Waar geniet een kind het meest van? Van samen spelen met een speelkameraadje, jong of ouder, dat maakt niet echt uit. Die kinderen zijn we ook nog steeds ook al denken we dat we ons als volwassenen moeten gedragen. Diep in ons, als onder schillen van een ui, zit ons kind verborgen. Daar geen contact meer mee hebben, en doen alsof we dit kind zijn kwijtgeraakt in de loop van de tijd en onder druk van de eisen en verwachtingen die aan ons worden gesteld, en die we aan ons zelf stellen, is eigenlijk ook een grote domheid. Want waarom zou je het kind in jezelf verloochenen? Veel volwassenen sublimeren hun kind zijn en de spelletjes die daarbij horen als ze soldaatje spelen en oorlog voeren. Alleen zijn de wapens en is het effect van hun handelen dan niet meer zo onschuldig. Een leger dat oorlog voert is een verzameling verongelijkte kinderen die hun gelijk willen halen over de hoofden, beter de levens van hun medemens die ze tot vijand bestempelen. Levert dat wat op? Alleen maar doden, veel doden, en veel, heel veel slachtoffers.

Het leven zelf, zeker een mensenleven is niet zo duurzaam, zeker als het gedragspatroon negatieve effecten heeft op het lichaam en de geest. En op een bepaald moment is het gewoon met je afgelopen en eindig je in de oven of het graf. Maar daar ben je dan al niet meer bewust echt bij. Voordat het zover is heb je tijd van leven, kun je anders leven dan je gewend bent als dit leven een soort van gevangenis is waar je jezelf hebt ingezet. Duurzaam is vooral je handelen dat rekening houdt met de anderen die na je komen, volgende generaties. Dan moet je verder kijken dan je neus lang is en dat

kan niet iedereen omdat eigen beurs, huis en ander bezit vaak de meeste aandacht krijgt. Ook dat is een keuze die anders kan.

Focussen op de buitenkant alleen, op het materiële kan je heel wat opleveren maar of het ook kwaliteit van leven is, is niet zeker. Maakt geld gelukkig? Een beetje zou ik zeggen maar laat er niet je leven van afhangen. De groene tuin in deze Groene Week laat zien dat leven heel andere paden bewandelt om zich te manifesteren waardoor planten (en dieren) tot hun recht komen zonder al de stress van opgelegde verwachtingen en plichten, werkdruk en haast die nergens toe dient. De boom groeit naar zijn mogelijkheden en als meester in aanpassen kan hij ons nog veel leren over wat echt belangrijk is en wat niet. Als meester in aanpassing is hij ook vrij, vrijer dan we zouden denken, en alhoewel wij kunnen weglopen en ons verplaatsen zijn we meestal niet zulke goede aanpassers aan de situatie die ons overkomt of waar we mee geconfronteerd worden. Bomen, ze volgen hun natuur, zouden filosofen zeggen. Voor ons mensen zou dat ook goed zijn! Maar wat is onze natuur? Onze echte natuur? Is die toch al niet al te veel kunstmatig geworden, afhankelijk van techniek en manipulatie? Meestal weten we wel, ons lichaam geeft dat goed aan, wanneer we te ver gaan, wanneer we over onze grenzen gaan. Is dat slim? Nee, natuurlijk maar we laten het wel (veel te vaak) gebeuren. Leer daarom van je lichaam en luister er naar. Net als zelfreflectie, zelfacceptatie en toegeven aan wat je echt nodig hebt, geestelijk en lichamelijk, als voorwaarde om kwaliteit in je leven te ervaren, is het lichaam de toegang tot welbevinden en geluk. Hoe zou het zonder moeten? Het is het kostbaarste wat je (nu) hebt en ook uiteindelijk het meest relatieve, want eens laat je het achter. Veel innerlijke groengroeikracht in deze Groene Week!

John Hacking 2015

Rendement

Alom rijst er verzet tegen het rendementsdenken dat onze samenleving in zijn greep schijnt te hebben: alles en iedereen schijnt te worden afgerekend op resultaten, op prestaties en op nuttigheid voor de organisatie of het bedrijf. Protestacties van studenten tegen dit denken op de universiteiten halen de krant, en velen sluiten zich aan bij het algemeen verwerpen van deze tendens in onze maatschappij.

Maar rendement is op zichzelf geen slechte zaak want niemand werkt graag voor niets. Je wilt toch op de een of andere wijze resultaten zien van je inzet. Zonder rendement houden zaken en acties al heel snel op. Het is echter de vraag welke criteria gehanteerd worden om rendement te meten en welk soort van rendement men op het oog heeft en welke waarden daaronder

schuilen. Kritiek op een plat rendementsdenken in onze samenleving is dan ook waarden-kritiek omdat de onderliggende waarden of verworpen of te eenzijdig worden bevonden. Denken enkel in termen van kosten en baten op het terrein van bijvoorbeeld kennisverwerving door alleen de financiële dimensie in het oog te houden (zoals op sommige universiteiten wordt gedaan onder druk van de politiek volgens de critici - wat zeker niet waar is) is een vorm van eenzijdigheid die ook geen recht doet aan de complexiteit van de zaak.

Dus welke bril zet je op als je spreekt over rendement? De bril kleurt niet alleen de waarneming maar kan ook een vertekend beeld geven van de realiteit. Welke waarden heeft een universiteit hoog in het vaandel staan en wie en wat wordt er mee gediend als het gaat over onderwijs, vorming en onderzoek? Welzijn van studenten en medewerkers scoort in Nijmegen hoog aan de Radboud Universiteit. Maar hoe meet je welzijn? Wanneer wordt er geen recht aan gedaan? Wat gaat ten koste van het welzijn van medewerkers en studenten? Als je toch dingen wilt meten en beoordelen moet je ook criteria aanleggen om dat uit te kunnen voeren. Welke criteria liggen er onder welzijn? Welke doelen wil een universiteit halen met het aanbieden van een programma? En hoe relevant is dat voor de maatschappij, ook in de ogen van politici?

Kleine studies met weinig studenten verkeren in de gevarenzone omdat de kosten te hoog zijn om ze in stand te houden. Maar hoe universeel wil je zijn als universiteit en moeten alle aspecten van het wetenschapsbedrijf wel aan bod komen, moeten alle dimensies van cultuur en ontwikkeling een plek krijgen op de universiteit? Of is meer samenwerking tussen universiteiten ook niet een goede optie?

Als geneeskunde populair is of biologie gaat daar vanzelf veel aandacht naar uit. Maar wat te zeggen over semitische talen, Sanskriet of Japans? China zit in de lift, dus Chinees zal wel niet zo snel verdwijnen omdat er ook heel grote economische belangen op het spel staan. Maar vergeten Afrikaanse talen, onderzoek naar Inka's en Maya handschriften, wie houdt zich daar mee bezig? Nou zullen er meteen een hoop politici en burgers roepen dat dit allemaal iets is voor een kleine elite waar het volk niet op zit te wachten. Die geluiden kennen we. Maar het is kletspraat, gezwets van subjecten die niet weten waar ze over praten en die nauwelijks enig benul hebben van geschiedenis en de wortels van onze cultuur.

Ook het schijnbaar onbeduidende, niet populaire, onbekende verdient aandacht, ook op de universiteiten. Dat is een waarde die ik graag zou willen verdedigen. Al is het rendement niet meteen in diploma's en verzilvering van subsidie uit te drukken, al zijn dit soort thema's en interessegebieden niet echt hip, niet echt spraakmakend bij de toekenners van geldstromen. Geld is

niet de enige waarde, niet het enige criterium, nut ook niet. Welk nut heeft een gedicht, welk nut een schilderij? Welk nut heeft een berg in de verte? De organisatoren van vakantiebestemmingen hebben al veel eerder begrepen dat de natuur in de vorm van zeeën, bergen, bossen kostbaar is, een eigen waarde vertegenwoordigt en dus te gelde te maken is door er talloze toeristenstromen naar toe te leiden. Zij hebben begrepen dat het landschap (dat eigenlijk an zich nergens toe doet, het ligt er maar te liggen) een waarde op zich vertegenwoordigt omdat wij mensen ervan kunnen genieten. Valt het in geld uit te drukken, de berg Fuji, of de Mount Everest? De Sahara of de wilde toendra?

Maar ook schoonheid is eigenlijk geen neutrale categorie, niet zomaar een waarde die door iedereen begrepen of onderschreven wordt. Alain de Botton bespreekt in het boek 'De architectuur van het geluk' het Japanse begrip wabi. Ik citeer: *"In weerwil van de romantische opvatting dat we allemaal spontaan een bij ons passend idee van schoonheid kiezen, lijkt het erop dat onze visuele en emotionele vermogens voortdurend externe begeleiding nodig hebben om te kunnen besluiten waar ze notitie van moeten nemen en bewondering voor moeten opbrengen. De kracht die ons helpt vaststellen welke van onze vele gewaarwordingen belangstelling en waardering verdienen, hebben we benoemd met het woord 'cultuur'.* *In het middeleeuwse Japan lieten dichters en zenpriesters hun landgenoten kennismaken met aspecten van de wereld waaraan westerlingen in het openbaar zelden meer dan minieme of terloopse aandacht hebben besteed: kersenbloesem, misvormde aardewerken voorwerpen, aangeharkt grind, mos, regen die op bladeren valt, herfstluchten, dakpannen en ongelakt hout. Er kwam een nieuw woord in zwang, wabi en het is veelzeggend dat geen enkele westerse taal daar een direct equivalent voor heeft. Het wordt gebruikt voor de schoonheid van pretentieloze, eenvoudige, onbewerkte, vergankelijke dingen. Je kon wabi ervaren wanneer je een avond alleen doorbracht in een hut in het bos en het geluid van de regen hoorde. Er was wabi te vinden in oud, ongeregeld serviesgoed, in doodgewone emmers, in muren met vlekken en in ruwe, verweerde stenen, overdekt met mos en korstmos. De meest uitgesproken wabi kleuren waren grijs, zwart en bruin."* Einde citaat (pag. 289)

Zit er ook wabi in onze universiteiten? Mag er wabi zitten in het lesprogramma, in de aandacht voor de dingen? Ook in de wetenschap? Of valt wabi hier helemaal buiten en spoort het met geen enkele vorm van rendement? Welke bril je ook opzet?

Ik vermoed dat er heel wat wabi zit in de kleine onoogelijke studies in kleine achterkamertjes waar een beetje excentrieke geleerde zijn passie nagaat. Als een docent erin slaagt zijn gedrevenheid over te brengen op zijn toehoorders, de leerlingen. Als studenten melden dat de motivatie voor een talenstudie vooral lag in de indruk die hun docent op de middelbare school

heeft achtergelaten. Dat is wabi, overgeleverde passie in de vorm van een stukje inspiratie waar het platte rendementsdenken nooit vat op zal kunnen krijgen.

De vraag blijft dus staan: welke waarden willen we samen formuleren en voor welke waarden willen we ons hard maken ook al zit er een prijskaartje aan en is het nut niet meteen afleesbaar? Wabi kan ons leren dat wat schijnbaar nergens toe doet heel veel genoeg kan schenken. In het licht van onze eindigheid is dat misschien wel een veel groter geschenk als een muur vol diploma's en een kast vol bekers. Zelfs een vette bankrekening kan hier niet tegenop, zo vermoed ik.

John Hacking 2015

Vrijheid en vrije vogels

Vaak fietste ze voor me, wit stoeltje achterop gebonden want een hele dag staan in de stad, zingen, klanken vertolken, dat valt niet mee. Bijna elke dag was ze wel te vinden in het winkelcentrum van Nijmegen, zichzelf begeleidend op een tamboerijn. Veel wist ik niet van haar, behalve dan dat ze Oda le Noble heette en dat ze in een bouwval had gewoond langs de dijk in Malden. Had gewoond, dat bleek niet waar te zijn, ze woonde er nog steeds tot op de dag van haar dood. Zij werd levenloos in haar huis aangetroffen. In de krant verscheen een artikel over haar omdat ze zo'n markant stadsgezicht was. Ze bleek lang geleden getrouwd te zijn met Gert le Noble en samen hebben ze in het huis in Malden geleefd en gewoond.

Na zijn dood bleef zij daar en om de een of andere reden ging het niet meer goed. Onverlaten hebben de kozijnen uit de ramen gestolen, muren werden beklad met teksten en zij moet zich daar niet altijd veilig hebben gevoeld. Toch heeft ze dit huis, een ruïne is niet teveel gezegd, nooit verlaten. Twee jaar geleden was ik van mening dat er niemand meer woonde. De voordeur was dicht en om het huis was het een enorme rommel. De schuur naast het huis lag vol met kleren, voor de deur fietsen en fietsonderdelen. Niets leek erop dat hier nog iemand woonde. Maar de schijn bedroog. Pas toen we afgelopen paaszondag langs het huis liepen zagen we dat de deur open stond. Binnen was het huis grotendeels leeg. Maar in de wanden boeken, aan de muren kleine schilderijtjes, eentje gemaakt door Gert. Op de grond een knuffel onder de vlekken en het witte stoeltje stond in de kamer. Ook haar muts en kleren hingen op een stoel en op de trap rode handschoenen. Op tafel een uitgedroogd boeket met rozen, gebracht door de burens na haar dood. Aan de muur een tekst die luidde: "Niemand is verlaten, die zich op God verlaat." Dat heeft ze waarschijnlijk haar hele leven gedaan. Van hulp

van de gemeente wilde ze niets weten, zo de journalist in de krant. Ander onderdak wilde ze niet.

Het moet daar zeker in de winter stervenskoud zijn geweest, koude wind die door de open ramen giert en regen, sneeuw en hagel die binnen waait. Geen beschutting in huis, overal openingen waar eens ramen hadden gezeten. Hoe houd je dat vol? En waarom zo op deze wijze? Wat is dit voor soort van vrijheid en hoe vrij was zij dat zij dit leven zeker heel wat jaren vol heeft gehouden? Waarom was zij zo gehecht aan haar plek dat zelfs de winter haar daar niet kon verdrijven? Waarom zo huizen in een bouwval omringd met rommel, met spullen uit een vorig leven, zo lijkt het wel, en dat jaar na jaar? Ze hield van lezen, vooral spirituele boeken, ze heeft er heel wat verslonden, vermoed ik. Hieruit putte ze dan troost. Hierin werd ze misschien bevestigd in haar leefwijze en manier van denken.

Vaker zag ik haar ook na 10 uur s'avonds zitten in een bushokje, klaar met werken in de stad, het zingen zat erop. Dan had zij meestal een fles trappistenbier in haar hand, rusten na gedane arbeid. Op weg naar het koude en lege huis, waar het donker was, waar geen water was en geen elektriciteit. Dat is bijna niet voorstelbaar voor een huizenbezitter in onze tijd, zo leven alsof je een hond op straat bent, alsof je in feite dakloos bent. Ze was niet dakloos maar haar dak was geen echt comfort. Het blijft iets verbijsterends houden je te moeten voorstellen hoe zij daar haar tijd heeft doorgebracht, vooral op de gure dagen.

Was zij een vrije vogel, eentje die meer en meer zeldzaam wordt in onze maatschappij? Wilde ze zich niet aanpassen aan de smaak van de meerderheid? Wat was dat voor vrijheid die zich hier heeft ervaren en letterlijk beleefd? Of was het geen vrijheid maar meer een vorm van verstandsverbijstering? Dat laatste vermoed ik van niet. Zij heeft er met haar schaarse middelen van gemaakt wat ze ervan maken kon en de rest interesseerde haar waarschijnlijk niet.

De hele dag was ze in de stad, daar had ze haar leven, staande op straat, zingend, klanken vertolkend. Daar kreeg ze geld van voorbijgangers en sommigen maakten een praatje. Ook in de stad viel ze wel op, want haar optreden was niet bepaald alledaags. Maar na jaren was iedereen eraan gewend en hoorde ze gewoon bij het winkelend publiek. Nijmegen is niet meer hetzelfde nu zij er niet meer staat. Het lege huis met de spullen die van haar achterbleven legt getuigenis van een bijzonder mens, die op eigen kracht en op basis van vertrouwen dit leven zo lang heeft volgehouden. Het huis is eigenlijk nu het laatste wat er van haar rest. De kamers, de ruimtes, ze krijgen een andere betekenis als je weet wie er heeft gewoond en dat vele jaren lang. Buiten is het lente, de treurwilg bloeit, de struiken krijgen witte en gele bloemen. Over een week of twee bloeien de fruitbomen in de

verwaarloosde tuin. Ze ruste in vrede. De koude winterwind zal haar botten niet meer verkillen.

John Hacking 2015

Ongelukkig zijn en neerslachtigheid

Veel jongeren die klagen over neerslachtigheid en die zich op de een of andere wijze bedrukt voelen krijgen bij de huisarts vaker een middel tegen depressie. Uit onderzoek blijkt echter dat die middelen niet echt helpen bij een lichte depressie en dat de neiging tot suïcidale gedachten wordt versterkt. Psychologen die dit verschijnsel hebben onderzocht pleiten dan ook voor een andere aanpak en moedigen de artsen aan niet te snel met oplossingen te komen in de vorm van medicijnen. Verwijzing naar een vorm van therapie en gesprekken over de klachten kunnen door de bezuinigingen soms pas na maanden worden gehonoreerd. Daar zijn de jongeren natuurlijk niet blij mee en daarom schrijven artsen vaker dan nodig waarschijnlijk toch medicijnen uit omdat ze de jongere in kwestie niet in de kou willen laten staan. Maar als de middelen niet helpen en eerder een averechts effect hebben moet je zeker niet met deze praktijk doorgaan. Jan Derksen, hoogleraar aan de Radboud Universiteit stelt dat veel jongeren geen tegenslagen gewend zijn en dat ze nauwelijks hebben ervaren in hun leven wat het betekent als het een keer niet meezit. Maar dat laatste hoort bij het leven dat vaak uit een afwisseling van ups and downs bestaat. De kunst is hier goed mee om te gaan en niet denken dat een periode van neerslachtigheid meteen hetzelfde is als een depressie.

Hoe licht te brengen in deze situatie? Zowel ter verlichting ervan als licht te werpen op de problematiek zodat er op een andere wijze dan met medicijnen gewerkt kan worden? Als iemand neerslachtig is of wordt valt dat meestal niet uit de lucht. Daar is een reden voor. Het gebruik van medicijnen zonder onderzoek naar die reden verdoezelt als het ware de oorzaak ervan. Dat is geen goede weg want dan wordt er telkens naar een medicijn gegrepen als de situatie zich weer voordoet. Beter is de oorzaak te kennen en aan te pakken. Waardoor word je teneer gedrukt? Wat drukt er zo op je leven dat je er down van wordt en dat bedoel ik letterlijk. Daar de vinger proberen op te leggen veronderstelt een bereidheid tot zelfonderzoek en kritische reflectie. Komt het door een verlieservaring en wat ben je dan of heb je verloren? Dat kunnen concrete personen zijn, een relatie, een dierbare, je gezondheid, maar het kan ook ideëel zijn, het verlies van een ideaal, een ambitie, een verlangen dat niet meer uit zal komen. Dat laatste wordt volgens mijn gevoel vaker onderschat. Veel volwassenen lopen rond

met een cynische houding omdat hun idealen nooit meer uit zullen komen en ze daarom teleurgesteld zijn geraakt.

Het kan er bij mij niet in dat neerslachtigheid zomaar uit de lucht komt vallen of omdat het in de genen zit en dus erfelijk bepaald is. Dat laatste kan natuurlijk een rol spelen maar je wordt het toch niet vanzelf zonder aanleiding. Genetisch kan natuurlijk meespelen dat je karaktereigenschappen zodanig zijn dat je sneller opgeeft en het glas als half leeg beschouwt in plaats van als half vol. Maar dan nog. Hoe snel laat je jezelf uit het veld slaan bij een tegenslag en wat betekent dat nou op een heel leven? Focussen op je verlies, je tegenslag en niet in de gaten hebben dat het slechts een deel is van een proces en een leven heeft met zelfreflectie of het ontbreken ervan te maken. Anderen kunnen je daarin een spiegel voorhouden en je helpen breder en verder te kijken. In die zin is een gesprek altijd zinnig. Veel situaties waarin een persoon in zijn hoofd blijft hangen rond het idee van “het is niet meer de moeite waard” zijn situaties die via gesprekken best gerelativeerd kunnen worden maar precies die eenzame cirkelredenering kan funest uitpakken. Als je verder kijkt en verder durft te vragen kun je ook kritisch naar jezelf worden: waarom zou jij recht hebben op geluk en moet ongeluk steeds aan jouw deur voorbij gaan? Kijk om je heen en zie het geluk en vooral ook het ongeluk van anderen? Waarom zij wel en jij niet? Het treft op tijden iedereen, zowel positief als negatief. Dat hoort bij het leven. Als je de keuze maakt dat je leven te ongelukkig is geworden en daarom er niet meer toe doet is dat toch een keuze.

Kiezen voor een einde aan het leven blijft een keuze. Er is niets en niemand die je dwingt en dwanggedachten zijn gedachten en geen monsters die je het mes op de keel zetten. Ook daarvoor is er hulp te krijgen. Denk niet dat je het allemaal alleen moet oplossen, alleen moet doen, alleen moet rooien. Waarom zou je het allemaal alleen moeten doen? Als dat zo was bestond de hele wereld uit “Einzelgänger”, mensen die alles alleen op eigen houtje doen. Dan is communicatie met elkaar uiteindelijk niet meer nodig. Maar dat is een leugen hoe hardnekkig die misschien ook in je hoofd gestalte kan krijgen. Wilhelm Schmid, een Duitse filosoof, pleit ervoor ook het ongeluk en de ongelukkige ervaringen serieus te nemen want je kunt er veel van leren voor de rest van je leven en je kunt erop bouwen in de zin dat je ze hebt kunnen overwinnen door een houding van acceptatie. Er het beste van proberen te maken, de nare tijd uithouden en vooral er iets mee doen: creatief, in sport, in gesprekken, via muziek, noem maar op. Ze inzetten als motivatie om in beweging te komen en je niet te laten blijven neerdrukken door de gedachten en de gevoelens.

Dat gaat natuurlijk niet altijd vanzelf. Er is moed voor nodig, wilskracht en vooral ook een steuntje in de rug. Je zult merken zodra je aandacht vraagt voor je vragen, je gemoed dat zich niet goed voelt, krijg je vaak hulp uit onverwachte hoek. Maar als je het nooit probeert zul je dat ook niet

meemaken. Als een huisarts je al niet wil weigeren en je medicijnen voorschrijft, wat kan iemand dan doen die je welgezind is en bij wie je aanklopt om steun? Ik zou het een keer proberen.

John Hacking 2016

Radboud Happiness Factory

Geluk heeft alles te maken met je horizon. Hoe sta je in het leven en waar kijk je tegenaan op tegenop. Als je op een berg staat heb je zicht op de verte. Sta je in een dal zie je de bergen om je heen. Dat is allemaal een kwestie van perspectief. De horizon kun je opzoeken, kun je verkennen, kun je beschouwen als een 'wake up call' om na te denken over waar je vandaan komt, waar je nu bent en waar je naar toe wilt. Maar om die houding te ervaren moet je misschien eerst geconfronteerd worden met de situatie (en eventuele horizon) waarbinnen je je nu bevindt. Is dat een knellend harnas om je heen, een gevoel van beperking en ingesloten zijn zodat je eigenlijk geen horizon kunt waarnemen? Of heb je vrij zicht om je heen, voel je geen beperkingen en ligt de wereld als het ware aan je voeten om ontdekt en om betreden te worden?

Kortom waar sta je nu, waar bevind je je nu en wat betekent dat? Wat doet het met je? Hoe voel je jezelf? Als het goed voelt is er meestal geen echte reden om daar verandering in aan te brengen. Behalve als je op zoek wilt naar nieuwe horizons. Als je niet meer echt tevreden bent met je huidige bestaan. Tijdens de week van de duurzaamheid op de campus van de Radboud Universiteit die op 10 oktober 2016 begint trekt de Radboud Happiness Factory rond. Je moet je hierbij geen echte fabriek voorstellen, het is eerder virtueel dan materieel. En het product en het productieproces van deze fabriek is eveneens virtueel. Maar niet zonder betekenis. Het gaat vooral om betekenis en om betekenisverlening. Hoeveel ruimte geef jij jezelf in je leven om je eigen horizon te ontdekken, te verkennen en te verleggen. Daar draait het om. Hoeveel betekenis en op welke wijze geef je betekenis aan jouw bestaan.

Daartoe kan een klein experiment je helpen. Bij de Radboud Happiness Factory kun je drie kaarten uitzoeken, drie landschappen met een horizon. Op de eerste kaart zet je neer hoe je nu tegen je horizon aankijkt. Op de tweede kaart hoe je er over een jaar tegenaan kijkt. Welke horizon heb je dan voor jezelf in gedachten. En op de derde kaart, hetzelfde, maar dan over vijf jaar. De kaarten, landschappen, mag je houden en op je kamer neerzetten zodat je elke dag een blik erop kunt werpen. Dat houdt je scherp en dat houdt je wakker. Je kunt gaan beseffen dat je het zelf bent die betekenis aan

je leven geeft en die de belangrijke dingen kiest, waardeert en voorrang verleent. Zo draag je bij aan je eigen geluk. Misschien eerst vooral virtueel, maar onderschat niet het feit dat jezelf degene bent die betekenis verleent aan je leven. Dus ook aan je ervaringen van geluk. Veel inspiratie alvast.

John Hacking 2016

Geluk uit de machine

Wij hebben een lichaam, wij zijn lichamelijke wezens. Dat betekent dat wij functioneren in de werkelijkheid die wij waarnemen en die ons omgeeft via ons lichaam. Ons lichaam is materie. Net Zoals onze kosmos, ons universum uit materie bestaat. Alleen de schaal is iets groter. In de bijlage van Trouw op 28 oktober schreef de fysicus Lawrence Krauss dat het begrip symmetrie een centrale plaats heeft gekregen in de beschrijvingen van de natuurkunde. Een natuurkundige wet, bijvoorbeeld, zoals de zwaartekracht, is symmetrisch in de tijd. De wet verandert niet, op welk moment je hem ook bekijkt. Een wet als de zwaartekracht is een soort van ijkinstrument om de werkelijkheid te beschrijven. We hebben het dan over ijsymmetrie. Krauss stelt dat in een diepere werkelijkheid de natuurkrachten dezelfde symmetrie hebben. Hij noemt ook het Higgsdeeltje dat nog niet zo lang geleden is aangetoond. Dat is een instabiel deeltje dat de basis vormt voor alle materie. Smelt het, dan blijft alleen straling over. Stel dat alle higgsdeeltjes waaruit ons universum bestaat met de snelheid van het licht zouden uiteenvallen, dan zou alles in een flits verdwenen zijn: sterren, planeten, mensen etc. Een vreemd perspectief, alles in een keer weg. Nauwelijks voor te stellen. Maar wel heel fascinerend. In sommige science fiction films zie je deze vorm van verdwijning wel eens uitgebeeld: een ruimteschip dat in een flits verdwenen is.

Wij zijn materie, en het moment waarop ons universum overgaat in straling is nog miljarden en miljarden jaren verwijderd. Tenminste dat stellen de natuurkundigen. Dus we hebben nog even de tijd om ons op de materie te richten, om ons lichaam de ruimte te geven die het nodig heeft. Toch is er een grote mate van onzekerheid in ons leven. Niet iedereen is vol vertrouwen, niet iedereen is geraakt door de hoop dat dit leven meer is dan een toevallige uitkomst, een samenloop van omstandigheden. Meer dan een product van evolutie, van ontwikkeling, toeval, ook al is die ontwikkeling ingezet aan het begin van ons universum. De dichter Rainer Maria Rilke schrijft in „Herbstgedicht: “Wir alle fallen. Diese Hand da fällt. Und sieh dir andre an: es ist in allen. Und doch ist Einer welcher dieses Fallen unendlich sanft in seinen Händen hält.“ Rilke kijkt niet naar het begin van de mens, maar naar zijn einde, zijn dood. De mens heeft niet voor niets geleefd want

zijn dood is een vallen in de handen van...Hij noemt niet de naam van God, maar voor de gelovige is dat bijna al vanzelfsprekend. De natuurkundige die niet gelooft kan hier niet zoveel mee, vermoed ik. Peter Watson schrijft in "Das Zeitalter des Nichts" dat door de door Nietzsche verkondigde dood van God een leegte is gevallen. Nu het religieuze vocabulaire niet meer zaligmakend is, is er behoefte aan nieuwe vertalingen, aan een nieuwe taal en aan nieuwe doelen. Maar is dat nieuwe vocabulaire er wel en waaruit blijkt dat dan? Zijn de nieuwe verhalen zo plausibel dat ze hele volksstammen mee kunnen nemen in hun enthousiasme? Is dat dan een technisch verhaal? Martin Heidegger heeft al gewezen op het almachtstreven van de menselijke techniek.

Ook tijdens een studiedag voor katholieke studentenpastores wees René Grotenhuis op drie tendensen die de huidige tijdsgeest bepalen: 1. het vooral op kwantiteit gerichte of rendement-denken (alles moet wat opleveren en alles moet meetbaar zijn) waardoor de menselijke maat dreigt te verdwijnen (kijk maar naar de zorg en het onderwijs), 2. de toenemende macht van de ingezette techniek, (Google en Facebook kennen jou beter dan jij jezelf) en tenslotte 3. een groeiend cynisch antwoord op de vraag wat leven is. "Het leven is zinloos want het is een toevallig product." De christelijke kerken hebben de afbraak in West Europa de laatste 50 jaar niet zien aankomen en nog steeds probeert men met lapmiddelen het tij te keren. De neergang van het Westerse christendom (ik heb het niet over andere continenten) is een effect van de ontwikkeling na de verklaarde dood van God volgens Peter Watson. Er is geen nieuw verhaal voor in de plaats gekomen en nu zitten we met de gebakken peren. De techniek wordt alles en iedereen beheersend en het technisch denken neemt de macht over van het religieuze denken. Dat is wat aan de horizon verschijnt als je de profetieën van de transhumanisten mag geloven.

De mens is, inclusief zijn lichaam, een overgangproduct, een tussenstadium. Het hedendaags antwoord op de ervaren zinloosheid en het ontbreken van de grote verhalen, is de jacht op het bereikbare en maakbare geluk. Een nieuwe industrie is ontstaan die consumptie en het opdoen van speciale ervaringen gelijkstelt aan geluk. Als het leven dan toch toevallig is en zinloos, waarom dan niet eindeloos genieten? Dan heb je tenminste nog iets. Zo grijpt het spook van de Happiness om zich heen, als een geest uit de fles, verwant aan de opgeroepen geest van Karl Marx in het Communistisch Manifest. De jacht op geluk belooft een einde te maken aan alle verdriet, alle eenzaamheid en alle verliezen. Eenmaal gelukkig krijgt het leven (weer) zin en is het diepe zwarte cynische ervaren gat van de zinloosheid gedempt. Maar het is een illusie. Met geesten vul je geen gaten ook niet de existentiële. De religies staan voor grote uitdagingen. Hoe kun je het religieuze verhaal oprecht houden in deze cynische wereld van de zinloosheid? Hoe kun je hard maken dat ieder mens betekenisvol is en dat menselijke relaties het

verdienen om beschermd te worden? Hebben de kerken een alternatief verhaal naast of tegenover de techniek en het rendement-denken? De dilemma's die zich aandienen zijn niet alleen van religieuze aard maar hebben wel alles te maken met de ervaring van zin en zinloosheid.

Hoe gaan religies om met hun eeuwige waarden en waarheden in het licht van een veranderende samenleving die steeds sneller verandert, ook in de creatie van waarden? Hoe om te gaan met de invloed van de techniek op denken en handelen en de inperking van de menselijke vrijheid? Als een president zijn Twitteractiviteit tot norm maakt om zijn mening te ventileren zijn we ver af geraakt van het zoeken naar en vinden van waarheid in onze ervaringen. We zijn als het ware dan al opgeslokt in de virtuele wereld van de boodschappen waarmee we dagelijks worden gebombardeerd. Dus hoe zal de relatie werkelijke wereld en virtuele wereld zich verder ontwikkelen? En wat heeft dat voor gevolgen voor de grote verhalen, de religies, de zingevingssystemen?

In 1909, ver voor het tijdperk van de computer en internet, schreef E.M. Forster een kort verhaal: "Die Maschine steht still". Het beschrijft een dystopie: de mens woont ondergronds in een soort van cabines die lijken op de honingraten in een bijenkorf. In die ruimte wordt alles geregeld door de machine, die alles bewaakt en die alles overziet. Er is voldoende voedsel, er zijn medicijnen en er zijn verbindingen met alle andere mensen via een scherm zoals wij dat nu kennen op onze computers. Interessant voor deze aardbewoners is alleen wat ideeën oplevert. Echt contact met de werkelijkheid wordt niet op prijs gesteld. Er is een soort van gruwen voor de directe ervaring met de wereld daarbuiten. Mensen bewegen zich nog nauwelijks, ze kunnen zonlicht niet meer verdragen en hun spieren zijn slap. Kinderen die worden geboren met sterke spieren worden gedood want die zouden zich niet goed genoeg kunnen aanpassen aan de situatie in de beperkte ruimte.

De bewoners van deze ruimtes zijn de hele tijd in de weer met het onderhouden van hun contacten die virtueel tot stand worden gebracht. Ideeën uit de eerste hand, gebaseerd op persoonlijke ervaring, zijn verdacht. Het liefst ontvangt men ideeën uit tweede, derde hand enzovoort. Hoe verder weg hoe minder contact met de feiten en indrukken zoals die werkelijk zijn opgedaan. De gebreken van de persoonlijkheid spelen in de ervaring dan geen rol meer. De werkelijkheid is een afgeleide werkelijkheid, aangepast aan de machine.

De machine is een vriendin van de ideeën en een vijand van bijgeloof. Mensen die de macht van de machine niet erkennen worden thuisloos. Dat wil zeggen dat ze uit de samenleving onder de grond worden verwijderd en losgelaten in de wildernis sterven ze. Uiteindelijk gaat het fout. De machine

kan haar taak niet meer aan en staat stil. Miljoenen mensen sterven omdat ze niet aangepast zijn aan de werkelijkheid buiten het machinebestaan. Moraal van het verhaal: de symmetrie die (kunstmatig) wordt nagestreefd door de mens door zijn geest en lichaam aan te passen aan de techniek loopt spaak. De techniek is niet in staat om een passend model, een adequaat verhaal te leveren, om aan de ervaring van zinvolheid en een zinvol bestaan te voldoen.

In de Japanse film *Afterlife* van de regisseur Hirokazu Koreeda komen de mensen na hun dood in een soort van tussenstation. Daar mogen ze de meest gelukkige scene uit hun leven kiezen om mee te nemen naar het hiernamaals. Maar er zijn ook doden die geen scene kunnen of willen kiezen. Zij blijven werkzaam in dit tussenstation. Ze helpen in de administratie, ze begeleiden de nieuwe doden bij het vinden van hun meest gelukkige scene. Een jonge man, reeds 50 jaar dood, is op zoek naar geluk als herinnering maar kan niks vinden. Als jonge soldaat stierf hij op het einde van de oorlog. Zijn verloofde bleef achter. Een ontmoeting met een ander dode man die daarna trouwde met zijn verloofde, en die hij begeleidt met het vinden van zijn gelukkige ervaring, brengt hem terug in de tijd. Hij ontdekt uiteindelijk zijn gelukkige ervaring. Niet de zoektocht naar geluk levert die ervaring op, maar het besef dat hij deel uitmaakte van iemands geluk. Zijn verloofde ging nog jarenlang naar zijn graf en hij was als jonge man, deel van haar geluk, ook als dode soldaat. Hiermee eindigt de film. Ook voor hem is er een hiernamaals, een verdwijnen uit de tijd na het vinden van zijn geluk. Een geluk dat hij niet zelf veroorzaakte, niet zelf schiep of ontdekte, maar een geluk in de vorm van het besef dat je voor anderen kostbaar bent en kostbaar kunt zijn. Je bent van betekenis voor anderen.

Als wij voor elkaar kostbaar zijn, als je als gelovige mag spreken dat wij in Gods ogen kostbaar zijn, en dat wij analoog hieraan ook zorg kunnen dragen voor elkaar, dan hebben we een alternatief verhaal dat de wereld kan dragen. Dan is niet het toeval allesbeheersend, niet de ongewisse uitkomst van een evolutie, niet het geluk uit een machine, maar de zorg, de liefde voor elkaar. Dat kan niet zonder lichaam, dat kan niet zonder daadwerkelijke inzet, niet zonder geestkracht en niet alleen maar virtueel. Een mens met een lichaam in vrijheid, een vrije geest, een weerspannige geest die bij elk antwoord nieuwe vragen durft te stellen. Misschien ligt daarin wel onze hoop en onze kracht: vrijheid valt niet samen met identiteit, niet samen met gelijkschakeling en eenvormigheid. Vrijheid is weerbarstig, eist een recht en eist ruimte op voor een eigen invulling, een eigen gelijk dat nooit afgesloten, nooit definitief en nooit totalitair kan zijn. Zonder kritiek en zonder twijfel is het met de vrijheid gedaan. Techniek die deze vrijheid bedreigt, virtualiteit die deze vrijheid ondermijnt is een weg ten dode. De dode mens is het eindresultaat. Leven valt samen met vrijheid en vrijheid is de basis onder de liefde en onder

de zorg en uiteindelijk de toegang tot geluk. Een andere weg lijkt me onleefbaar.

John Hacking 2017 Dag na Allerzielen

bronnen:

Forster, E.M., Die Maschine steht still, Hamburg 2016 (Hoffmann und Campe)
Krauss, L., Het grootste project van de mens, Nieuw Amsterdam
Watson, Peter, Das Zeitalter des Nichts. Eine Ideen- und Kulturgeschichte von Friedrich Nietzsche bis Richard Dawkins, München 2016, (C. Bertelsmann)

Het leven is een eindeloos vers

De Spaanse dichter Gerardo Diego wist het al: “La vida es un único verso interminable”, het leven is een eindeloos vers. Eindeloos en uniek, want herhaling van exact hetzelfde lijkt uitgesloten, zelfs niet in de eeuwigheid. Want niets is gelijk aan zichzelf, er zijn geen twee identieke levens, en zelfs geen twee identieke atomen. Het zal nog wel wat tijd kosten om dat natuurkundig te bewijzen. Elk mens is uniek, elk levend wezen een voorzetting van een eindeloze keten.

Maar dit besef van uniciteit, eindproduct te zijn van een lange, lange weg lijkt niet bij iedereen door te dringen. Velen leven alsof zij zichzelf hebben uitgevonden in plaats van te beseffen dat ze (voorlopig) de eindhalte zijn op deze weg van ontwikkeling. Met de dood van een mens komt aan die mens een einde, een definitief einde. Iets wat miljoenen jaren geleden is begonnen vindt zijn einde bij jou als jij sterft. En als er geen kinderen zijn die voortzetten wat er in jouw aanwezig was, houdt het met jou op. De Spaanse dichter Blas de Otero schreef in een van zijn verzen, een zang, hoe wij kunnen leven in duisternis als we blind zijn voor het licht, doof voor het wonder van ons ontstaan de volgende woorden:

Definitivamente, cantaré para el hombre.
Algún día - después -, alguna noche,
me oirán. Hoy van - vamos - sin rumbo,
sordos de sed, famélicos de oscuro.

Es steht fest, mein Gesang gilt dem Menschen.
Eines Tages - danach - eines Nachts
werden sie mich hören. Heute treiben sie- treiben wir - ziellos,
taub vor Durst, hungrig vor Dunkelheit.

(Deutsch von Gustav Siebenmann)

Zo doelloos en donker kan ons handelen zijn als wij niet beseffen wie wij zijn en waar we vandaan komen, wat er nodig is geweest in de geschiedenis van het leven en de mensheid, opdat wij er zijn zoals we nu zijn. Bewustzijn en zelfbewustzijn zijn de loten aan deze boom, heel lang geleden geplant. Kwam er een god aan te pas, was de oorsprong goddelijk? Wie zal het zeggen? Ons denken is als een geruis van zand, het kan je niet veranderen, het blijft een stemmensalvo terwijl jij, urn, opslagplaats voor het zelf, bewust bent en zelfbewust kunt handelen. Jaimes Siles, een andere Spaanse dichter drukt dit prachtig uit als hij schrijft:

Urna de ti, memoria, el pensamiento
es un rumor de arenas que a ti vuelve
a no ser tú, ni el eco de ti mismo,
sino la sucesión de un cumulo de voces.

Urne deiner selbst, Gedächtnis, das Denken
ist ein Geräusch von Sand, das zu dir wiederkommt,
verändert, auch nicht als Echo deiner selbst,
vielmehr als Nacheinander eines Stimmenkanons.

(Deutsch von Gustav Siebenmann)

In ons denken en handelen draaien we als het ware om onszelf, misschien is dit draaien wel de kern van ons zelfbewustzijn, een rondtollen om een 'wezen' dat we veronderstellen maar dat we niet kunnen vastpakken. Misschien is dat wel bedoeld met 'ziel' en 'zieleheil': het feit dat wij bewust zijn van onszelf, zelfbewust en vandaaruit handelen, denken en ervaren. Misschien gaat met het vergaan van ons lichaam die mogelijkheid ten gronde. De ziel die meesterft met het materiële lichaam, einde van een lang proces.

Maar toen wij ontstonden kwam ook dit zelfbewustzijn tot leven en wie weet of door het lichaam ook niet 'zielekrachten' van vorige generaties mee gegeven zijn? Hoe zijn we verbonden, hoe uniek zijn we als we ook product zijn van een biologische en genetische ontwikkeling? Zou de psyche daarvan losstaan? Zou het bewustzijn en het zelfbewustzijn zomaar zijn toegevoegd zonder relatie met deze geschiedenis en deze ontwikkeling? Kenmerk van een mystiek bewustzijn is de ervaring dat het sacrale in alles waarneembaar is. Rainer Maria Rilke was zich hiervan bewust en hij wist dat de dood in het leven megedragen wordt. Maar een bewustzijn wil dit liever niet te direct ervaren want dat betekent ook het einde ervan. Een zelfbewustzijn weet dat de megedragen dood ook het einde betekent van alles wat was en is ontstaan. Het leven als oneindig vers houdt hier voor jou op. Vandaar ook

het vers van Rilke dat Bangnis heet, een dor bos waar de vogel zingt, waar de dood verscholen ligt en opstijgt als de tijd rijp geworden is. Dan komt een vers ten einde en andere verzen klinken verder...voorlopig oneindig, voorlopig zonder einde.

Bangnis

Im welken Walde ist ein Vogelruf,
er sinnlos scheint in diesem welken Walde.
Und dennoch ruht der runde Vogelruf
in dieser Weile, die ihn schuf,
breit wie ein Himmel auf dem welken Walde.
Gefügig räumt sich alles in den Schrei.
Das ganze Land scheint lautlos drin zu liegen,
der große Wind scheint sich hineinzuschmiegen,
und die Minute, welche weiter will,
ist bleich und still, als ob sie Dinge wüßte,
an denen jeder sterben müßte,
aus ihm herausgestiegen.

Rainer Maria Rilke

John Hacking 2017

bronnen:

Spanische Lyrik des 20. Jahrhunderts. Spanisch/Deutsch. Ausgewählt, kommentiert und herausgegeben von Gustav Siebenmann und José Muel López, Stuttgart 1985, (Reclam)
<http://gutenberg.spiegel.de/buch/das-buch-der-bilder-7360/29>

Tijd en ruimte als coördinaten van geluk

Geluk kent coördinaten, geluk is niet “freischwebend” zoals de Duitsers zo mooi zeggen, het zweeft of hangt niet in de lucht, het moet landen, zwaar worden, handen en voeten krijgen, gewicht hebben. Maar niets is zo ijl en zo “ijdel” in de woorden van het bijbelse boek Prediker als geluk. Net als de lucht zelf, een hapje lucht, een beetje adem. Kortstondig, niet duurzaamheid en niet te bewerkstelligen alsof het een ding is, zoals een stoel of tafel gemaakt van hout. Ik zou geluk willen vergelijken met een beeldhouwwerk, een kunstwerk, zelfs met een beeld met de massiviteit van een van de beelden van de Spaanse beeldhouwer Eduardo Chillida. Waarom deze

extreme paradoxen ingezet om geluk te beschrijven: als adem, hapje lucht, en als zwaar beeld?

Omdat de poëtische (paradoxe) beschrijving eerder recht doet aan de werkelijkheid van geluk. Eerder dan een empirische beschrijving want daar is meestal veel op af te dingen. Dat is mijn vermoeden. Dat dicteert mij als het ware mijn intuïtie. En die volg ik graag. Poëzie is voor mij toegang tot de waarheid van de werkelijkheid die wij kunnen ervaren in ons leven op een ongekende en niet manipuleerbare wijze. Niet oorzaak en gevolg, niet de wetmatigheid van uit het een volgt het andere alsof de noodzaak de meest dwingende kracht is in ons leven. Maar het tegelijk aanwezig zijn van elkaar uitsluitende grootheden, het paradoxale van grijpbaar en ongrijpbaar, van zwaar en licht, van hoog en laag, kortom van hemel en aarde. Dat is eigenlijk religiositeit: de gelijktijdige aanwezigheid van beiden, hemel en aarde en de contradicties die dat oproept in een mensenleven en in de beleving van de werkelijkheid. Als ik over geluk wil spreken start ik met deze horizon waar ik tegenaan kijk, dit perspectief op hemel en aarde, deze concrete ruimte van de horizon en de ervaring van de tijd in het licht van het landschap.

Dat betekent meteen dan ook dat geluk iets, om het maar mooi te zeggen, transcendentiaals heeft, iets wat de dagelijkse werkelijkheid, de beleefbare fysica overstijgt. Dat maakt geluk daarom ook ongrijpbaar en niet manipuleerbaar. Zoals de bijbel zegt: God geeft het zijn beminden in hun slaap. Het aandeel van de mens is 0,0. Dat is niet veel. Dat is eigenlijk niks. Hoeveel ruimte geeft dat niet, als je mag ervaren dat geluk je toevallt helemaal gratis, zonder dat je er ook maar iets voor hebt hoeven moeten doen? Geluk als (goddelijke) genade? Chillida is op zoek naar een dergelijke vorm van beleving van de werkelijkheid als hij spreekt over zijn beeldhouwkunst. Zijn beelden markeren een ruimte, vormen een ruimte, maar het gaat niet om een meetbare afgegrensde ruimte, niet om de materie an sich. In een interview stelt hij:

E.C.:(...) Es geht mir nicht um den messbaren Raum und um die mit einer Uhr gemessene Zeit. Es geht mir um den Augenblick, beispielsweise um das Jetzt, in dem ich lebe und fühle. Auch das ist Zeit, wenngleich keine messbare. Ich denke, der wahre Wert von Raum und Zeit als solcher ist viel bedeutsamer als der empirisch fassbare.

F.M.: Sie meinen Raum und Zeit als Existenzbestimmungen?

E.C.: Ja, als eine Art Medium. Und wir sind ein Teil davon. Der Raum ist das Lebendigste van allem, was uns umgibt. Er ist wie ein Geist.

Eduardo Chillida in gesprek met Friedhelm Mennekes

Die ruimte is leefruimte, de existentiële ruimte waarin ik mij bevind, die mijn leven kleurt en bepaalt, en waarin ik mij beweeg en waartoe ik mij soms verhoud. De totale ruimte van het landschap opent voor mij de mogelijkheid

om me te verhouden tot het leven dat ik leid. De weg die ik heb afgelegd, die weg die mij nog wacht, de tijd die ik doorbreng, door gebracht heb en nog door zal brengen. De horizon wijst mij de weg. De horizon werpt mij terug op mij zelf en laat mij ervaren dat er meer is dan dat wat ik ervaar, waarneem, denk en zal kunnen weten. De ruimte is in die zin de geest die Chillada beschrijft in het interview. In die ruimte – als we genoeg bewegingsvrijheid ervaren – als het leven openligt en als wij ons bestaan niet leiden in een soort van gevangenis van plichten en verplichtingen – kunnen we iets van geluk ervaren, de lichtheid van het bestaan, van het geluk. Hier is de letterlijke ruimte ook meteen de geestelijke ruimte, onze geest die vrijheid mag ervaren, mogelijkheden, kansen. Geluk als verpersoonlijking van de zwaartekracht, geluk dat landt in ons leven, dat handen en voeten krijgt, zwaar wordt zou je kunnen vergelijken met de zinvolle relaties die wij als mensen met elkaar onderhouden, met de dieren, de omgeving, de natuur, de dingen die er toe doen. Relaties en betekenissen zijn niet beperkt tot alleen mensen. Dat is het mooie van en in ons leven dat ook dingen betekenis kunnen krijgen omdat ze ons herinneren, omdat ze voor ons verbonden zijn met dierbare mensen en gebeurtenissen. Dat is als het ware een vorm van gestold geluk.

Geluk heeft dus coördinaten: tijd en ruimte en geluk is licht (geest) en is zwaar (relaties). Het is leerzaam om bij een kunstenaar als Chillada in de leer te gaan als hij spreekt over de ruimte en hoe zijn werk gestalte geeft in de ruimte. Het levert nieuwe gezichtspunten op die ook voor een beschrijving van geluk van pas komen. Chillada zegt over de ruimte:

“Der Raum? Die Skulptur ist eine Funktion des Raumes. Ich spreche nicht von dem Raum, der außerhalb der Form ist, der das Volumen umgibt und in dem die Formen leben, sondern ich spreche von dem Raum, den die Formen erschaffen, der in ihnen lebt und der umso wirksamer ist, je mehr er im verborgenen wirkt. Ich konnte ihn mit dem Atem vergleichen, der die Form anschwellen und sich wieder zusammenziehen lässt, der in ihr den Raum der Vision öffnet - unzulänglich und verborgen vor der Außenwelt. Für mich handelt es sich dabei nicht um etwas Abstraktes, sondern um eine Wirklichkeit, die ebenso körperhaft ist wie die der Volumen, die ihn Umschließen. Dieser Raum muss ebenso erfüllt werden können wie die Form, in der er sich manifestiert. Er hat expressive Eigenschaften. Er versetzt die Materie, die ihn umgreift, in Bewegung, bestimmt ihre Proportionen, skandiert und ordnet ihre Rhythmen.

Er muss seine Entsprechungen, sein Echo in uns finden, er muss eine Art geistige Dimension besitzen. So sollte ja auch das Zimmer, in dem ich mich aufhalte, und sei es vorübergehend, in Einklang sein mit einem idealen Schema, das meinen Aktionen entspricht und sie bestimmt. Es gibt Zimmer, in denen man erstickt; sie erdrücken einen und verursachen physisches Unwohlsein - es sind unbewohnbare Räume. Ähnliches gilt für die Plastik. Ich suche nach einem Raum der dem dynamischen *Bild*, von dem ich

gesprochen habe, gemäß ist. Volumen existieren nur in der Beziehung zu diesem unsichtbaren Element, und Aufgabe der Substanz einer Plastik ist es, seine Gegenwart fühlbar zu machen, seine innere Harmonie nach außen zu transponieren.“ Chillada besluit dan ook met een omgekeerd gezegde: "Lieber eine Wolke van Vogeln am Himmel als einen einzigen in der Hand"

Vandaag deed ik mee aan een meditatie gegeven door een monnik uit Thailand. Hij vergeleek de 'geest' ("mind") van de mens met een glas water. Je hebt 15 minuten nodig om de inkt die er in het water zit, je gedachten, te laten zakken, zodat het water weer helder wordt. Dan pas kun je met een heldere geest mediteren. Maar ook dan is het niet vanzelfsprekend dat geen gedachten je meditatie verstoren. Volgens hem bestaat meditatie uit 50% ontspanning en 50% concentratie of focus. Bijvoorbeeld op de ademhaling, op een visualisatie zoals het waarnemen van de zon, het inslikken ervan en de warmte ervan voelen vanuit je buik. Of als je helemaal ontspannen kunt ademen, je voorstellen dat je helemaal leeg van binnen bent, helemaal zonder organen, botten en spieren. De enige inhoud is adem, lucht. Dat is precies een beeld dat aansluit bij het werk van Chillada. Mediteren is dus eigenlijk een vorm van beeldhouwen met je eigen lichaam. De monnik die dezelfde voornaam had als ik, vertelde ook dat je meditatie gaat als een golfbeweging: concentratie gevolgd door ontspanning. Precies waar beiden bewegingen bij elkaar komen mag je iets van balans en van geluk ervaren.

De kunst is nou om door oefenen die kloof tussen ontspanning en concentratie te verkleinen. Zodat je geestelijk niet meer op en neer gaat tussen hoog (concentratie – in het hoofd) en laag (ontspanning – rust en slaap). Geluk ligt dus volgens hem binnen handbereik door oefening, door meditatie en door inzet. Daarmee doelt hij op discipline, je verlangens gevoed door ervaringen van eerder geluk of vermeend geluk (chocolade, of ander voedsel, drank) niet alles bepalend laten worden. "No gain without pain" was zijn stelling. Ervaringen van troost (bijvoorbeeld chocolade eten) kleuren je geest en gevoelens van neerslachtigheid, een luie houding, gemakzucht, ordeloosheid en chaos in je leefruimte (en dus ook in je geest), kunnen verhinderen dat je jezelf aanzet om iedere dag die geestelijke ruimte die de meditatie biedt op te zoeken. Je leven op orde brengen begint met je omgeving te ordenen, je bed, je kast, je bureau, je kamer, je tijdsindeling, zoals de dagindeling, de tijd van slapen en werken, eten en ontspannen. Het klinkt simpel, en dat is het ook als je de stap durft te zetten om je leven binnen nieuwe coördinaten gestalte te geven. Nieuw in die zin dat je andere ruimte en tijdsdimensies toe laat die beter zijn voor je gezondheid en uiteindelijk voor je geluk.

John Hacking 2017

Bron:

Chillida im geistlichen Raum, Hers. Martina Schleppinghoof und Kurt Danch, Köln, 1993 (Kunst-Station Sankt Peter Köln)

Wonder en wonderen...

'De dag begint en het is alweer nacht...' zo schrijft de Franse rabbijn Marc Alain Ouaknin. Geluk is niet voor iedereen weggelegd en als het komt duurt het slechts kort. Duurzaam geluk en duurzaam gelukkig zijn, zo lijkt het een 'contradictio in terminis.' Maar het feit dat je toch zo af en toe geluk kunt ervaren is eigenlijk al een wonder. In deze soms donkere wereld waar geweld en de roes van macht vele harten aanzet tot gruwelijke daden lijkt het licht ver weg, de verlossing een onmogelijk gegeven. De verklaring dat mensen door omstandigheden veranderen in monsters is slechts gedeeltelijk waar. Het is minder dan een halve waarheid. Alfred North Whitehead schreef al: "Er zijn geen hele waarheden; alle waarheden zijn halve waarheden. Proberen ze te behandelen als hele waarheden is waardoor de chaos ontstaat." (geciteerd in P. Watson, Ideeën, Utrecht 2005 (spectrum) pag. 5).

Als het negatieve en gewelddadige gedrag van mensen niet echt verklaard kan worden uit de context, hun levensgeschiedenis en hun ouders en voorouders, waar komt het dan vandaan? En wat hopen ze ermee te bereiken? Is het een machteloze en daardoor extra grimmige poging om via geweld gelukkig te worden voor een moment? Even genieten van de roes, de kick van hun daden? En dan weer over gaan tot de orde van de dag? Wat houdt een dictator naast zijn argwaan en ziekelijke achterdocht in leven? Het ene massacre na het andere? Wie kan in de ziel van de machtswellusteling kijken, in het hart van de beul, in de gedachtenstromen van de psychopaat en sociopaat? En wat tref je daar aan? Is het allemaal nacht?

Tegenover de nacht staat het licht. Tegenover de nacht de ochtend. Die breekt telkens weer aan. De nacht maakt plaats, ze wijkt voor het nieuwe licht. Daarom zijn daden van licht overmachtig. Geen nacht kan ze doven. Ze duren en duren en geen nacht krijgt ze klein. Eeuwenlang werkt dit licht door in de harten van mensen. Ware het niet zo, de religies bijvoorbeeld zouden enkele jaren na de dood van hun stichter een snelle dood sterven. Toch blijven die verhalen doorgaan, ze inspireren mensen, ze houden hen in leven. Dat kan enkel omdat ze betekenisvol zijn, enkel omdat hun betekenissen het individuele leven en de individuele daden overstijgen. Autonomie kan deze betekenisvolle inhoud van de verhalen niet inperken, niet opeisen voor zichzelf alleen. Betekenisvolle verhalen gekoppeld aan betekenisvolle mensen, dat zijn mensen die belangrijk voor je zijn, duiden op een

werkelijkheid die groter is dan het autonome individu, ze duiden op heteronomie. Ze overstijgen alles en iedereen en dat gedurende eeuwen. Dat is wonderbaarlijk, zelfs in een voortdurend veranderende wereld waarin telkens nieuwe betekenissen ontstaan. Maar deze nieuwe betekenisvolle verhalen verdringen niet de oude. Ze geven er hoogstens een nieuwe dimensie aan. Zo lees ik dan ook de verhalen uit de bijbel. Door alle nieuwe feiten en ontdekkingen verliezen ze niets van hun kracht en inspirerende betekenisvolheid. Daar is echter een maar aan verbonden: je moet de moeite doen, de energie erin steken, om deze verhalen te bestuderen, tot de kern ervan proberen te gaan. En dat telkens weer. Het is nooit afgesloten. De betekenissen staan nooit stil als een stroom die tot stilstand komt in een meer. Betekenissen zijn als rivieren die nooit ophouden met stromen. Dat is een wonder. Het wonder van de taal en het wonder van de semiose, het proces van betekenisgeven. Dat geeft ook ruimte, je hoeft niet te vertwijfelen, steeds zijn er uitwegen, nieuwe invalshoeken, diepere lagen.

Poëzie kan deze kracht schitterend tot uitdrukking brengen. De kracht van betekenissen, het geven en ontdekken van betekenissen. Zelfs in een concentratiekamp. Dat blijkt uit het volgende citaat:

'In het goelagkamp in Siberië waar Mandelstam zijn laatste jaren doorbracht, zou hij voor de andere gevangenen gedichten van Petrarca hebben voorgedragen. Ze luisterden ondanks de honger en kou, net zoals de zwarte vogels, die even ophielden met rond de dood te cirkelen, de enige bevrijding voor de gedeporteerden. God weet dat er niets verder verwijderd is van de schitterende Petrarca dan die mannen in lompen. Maar, voegt hij eraan toe, de poëzie was in dat geval een beetje wat een druppel water is voor een man die door de woestijn loopt, iets wat onverwachts een oneindig gewicht krijgt en je helpt door het ergste heen te komen. Verhalen uit Kolyma, de hel van de Russische kampen, vertellen dat poëzie soms een veilige burcht was en helemaal geen uitlaatklep. Poëzie spreekt altijd in naam van het leven.'

Philippe Jaccottet in: Ouaknin, Marc-Alain, *¿*, God en de kunst van het vissen, Tielt 2016 (Lannoo)

Licht heeft vele gestalten, veel gezichten. Een ervan zou je ook betekenis kunnen noemen; het licht zelf betekent, het is betekenis en wel zo dat het niet in een omschrijving is te vangen. Vanuit taalkundig oogpunt kijkt dit een vreemde stelling dat licht = betekenis. Maar vanuit de mystiek en vanuit het hart dat ervaring heeft met mystieke dimensies klinkt het niet zo vreemd. God als licht, de ervaring van het sacrale als licht, dat betekenis geeft aan het leven. Licht dat zelfs de grenzen doet overstijgen. Betekenisvolle grenzen in een nieuw licht zet. De grens tussen licht en donker is betekenisvol, de grens tussen goedheid en het kwade idem. Dag en nacht gaan pas langzaam in elkaar over. Zo zijn er ook veel schakeringen in het licht en in de betekenissen. Zwart en wit zijn eigenlijk leugens als ze

aanspraak maken op autonomie en op alleenrecht. In elk wit zit zwart bijgemengd en omgekeerd, volgens de zenfilosofie. Marc Alain Ouakin citeert de Baal Shem Tov, de meester van de goede naam die wijst naar het licht, de vonken van licht die in elke schepsel aanwezig zijn. Een tekst om eens op te kauwen. Een wonder van licht als je durft het toe te laten.

“Ik zal je een geheim vertellen, zegt mijn Meester. Er bestaan verschillende soorten licht en elk licht heeft een naam. Wanneer je de naam kent van een licht, kun je het roepen (je moet het heel zachtjes roepen) en het komt. Het hart begint daarop een treurige en vrolijke melodie te zingen, heerlijke mengeling van torment en vrede, en het hart wordt bloem, en de bloem wordt vogel en vastgemaakt aan zijn vleugels kan de bezitter van het hart de hele wereld afreizen, want afstanden zijn dan opgeheven.

Het is mogelijk om dicht bij iemand te gaan zitten die dezelfde naam draagt als het licht, zijn hand te nemen en hem woorden in te fluisteren die, rondom zijn ogen, vlinders laten dansen met vleugels van inkt.

Mijn Meester staat op en voor we uit mekaar gaan, geeft hij me een klein blaadje papier met een tekst van de Baal Or Tov:

- Lees en je zult begrijpen! Nee, niet nu, later! En zoals gewoonlijk glimlacht hij en verdwijnt in de nacht zonder zich om te keren.

Als je het wilt, zul je het kunnen. Kijk!

Beschouw het licht van de Aanwezigheid dat woont in alles wat bestaat.

Beschouw de vrolijke kracht van het leven van de werelden hierboven.'

Zie hoe de kracht neerdaalt en elk levensdeeltje dat je kunt zien met de ogen van je lichaam en de ogen van je geest doordrenkt.

Beschouw de wonderen van de Schepping en de Bron van alles wat leeft, die het ritme aangeeft van elk schepsel.

Leer jezelf kennen.

Leer de wereld kennen, jouw wereld.

Ontdek de logica van je hart en de gevoelens van je verstand!

Word de trillingen gewaar van de bron van het leven die in het diepste van jezelf zit, en boven jou en rondom jou.

De liefde die brandt in jou, laat ze opklimmen naar haar krachtige oorsprong.

Spreid de liefde uit naar elke ziel van alle werelden.

Kijk naar de lichten.

Kijk aan de binnenkant van de lichten.

Stijg en stijg, want je bezit een sterke kracht.

Je hebt vleugels van wind, de nobele vleugels van de arend...

Verloochen hen niet uit angst dat ze jou verloochenen.

Zoek ze, en onmiddellijk zullen ze je vinden.”

Ouaknin, Marc-Alain, *Ĥ, God en de kunst van het vissen*, Tielt 2016 (Lannoo)

Hoe eenzaam mag ik zijn?

Hoe eenzaam mag ik zijn van *mezelf*? En, is dat *negatief*, als ik me eenzaam voel of als ik eenzaam ben? Er is een verschil tussen je eenzaam voelen én eenzaam zijn. Als je eenzaam bent kun je je eenzaam voelen, maar als je je eenzaam voelt hoeft dat niet te betekenen dat je eenzaam bent. Eenzaam zijn kan daarbij ook nog verschillend zijn: de tijdsduur is van belang, voel je je al lang of voel je je kortstondig eenzaam. En de plek of ruimte waar je je bevindt is belangrijk: ben je altijd en overal eenzaam of slechts op bepaalde plaatsen waar je bijvoorbeeld met mensen bent die je niet kent of waar geen aandacht is voor elkaar? Dus eenzaamheid ervaren, eenzaam zijn, je eenzaam voelen ligt nog niet zo eenvoudig. Als je daarover gaat nadenken kom je misschien erachter hoe het precies zit en wat dát met je doet! Het kan je zelfs opleveren dat je door dit nieuwe inzicht tot de ontdekking komt dat bepaalde momenten van eenzaamheid en plekke waar je dat kun ervaren, nog niet zo slechts zijn. Het kan je namelijk iets opleveren. Maar durven we dat wel, onze eenzaamheid, onze gevoelens van eenzaamheid eens goed onder de loep nemen? Als je een relatie hebt kun je daardoor ervaren dat je in principe nooit eenzaam hoeft te zijn. Maar er zijn geen garanties. Ook relaties kennen bij velen momenten van eenzaamheid. Dat is niet erg als je dit een plek kunt geven in je leven en als je erover met elkaar kunt praten. Uiteindelijk is er een moment in je leven waarin je zeer zeker heel alleen en misschien ook wel heel eenzaam zult zijn: het moment van je dood, je sterven, je heengaan uit deze wereld. Dat is misschien wel het aller-eenzaamste moment in je leven dat je met niemand echt kunt delen. Je doet het helemaal alleen: sterven.

Persoonlijk vind ik momenten van eenzaamheid niet verkeerd. Ze brengen je dichterbij jezelf, je verdwaalt niet meteen in afleiding waar ons leven zo vol van is. Eenzaam en alleen wandelen door het landschap, een beeld uit de Romantiek, een verlangen dat ook nu nog velen zal aanspreken. Tenminste als de tijd beperkt is, als het niet je hele leven gaat duren, want dat is misschien iets teveel van het goede. Maar een tijd trekken door het landschap, ontdekken wie en wat je bent, in confrontatie met de natuur en de weersomstandigheden, het is niet verkeerd. Het kan een weg tot zelfinzicht zijn. De filosoof Friedrich Nietzsche wandelde 6-8 uur per dag. Daarin kwam hij tot veel ontdekkingen over zichzelf en over de mens in het algemeen. Niet dat dit nou allemaal zo blij-makend was, maar toch, het heeft hem iets opgeleverd en ons als lezers ook.

In feite zou je kunnen zeggen dat Nietzsche in zijn eenzaamheid en alleen-zijn doorgestoten is naar diepere lagen van zijn bestaan. Dat heeft hij verwoord in zijn filosofie. Over de betekenis hiervan en de wijze waarop hij betekenis gaf aan die lagen valt te twisten. Hele bibliotheken zijn erover volgeschreven. Maar het feit dat hij dit verlangen had, is betekenisvol. Het verlangen om dieper te graven, te ontdekken, te vinden, te zoeken. Ik vermoed dat in elk mens een vorm van verlangen actief is, een verlangen naar diepgang, fundament, houvast of wat dan ook. In de liefde kun je dit houvast voor een deel ervaren in de relatie met anderen. Hoe persoonlijker de relatie, hoe meer overgave aan elkaar, hoe meer je kunt delen, zelfs je gevoelens van eenzaamheid.

Maar ook in een passie komt dit verlangen tot uitdrukking, in schrijverschap, poëzie, kunst, sportprestaties, wetenschappelijke prestaties, kortom in veel wat een mens onderneemt en waaruit zijn ambitie blijkt, zijn inzet, zijn gaan voor 'de zaak'. Kort door de bocht zou je de mens kunnen definiëren als een wezen dat allerlei verlangens heeft die om bevrediging vragen. Eenzaamheid valt er misschien voor velen buiten omdat het wordt weggezet als ongewenst, niet sociaal aangepast, hinderlijk in sociale contacten en maatschappelijke betrekkingen, maar dat is een leugen. Het is een leugen omdat miskent wordt dat de mens ten diepste, en wel tot in zijn bot, zijn kern, een amalgaam van eenzaamheid, alleen zijn en zelfbewustzijn heeft. Het zelf van de mens, zijn diepste zelf, het deel dat bij de dood vol aan het oppervlak treedt als 'koppig' zelf, schijnt aan de wereld, aan alles en iedereen, is in wezen ten diepste alleen en eenzaam. Het is een, ondeelbaar, enig, enkel, enkeling. Het is niet in meervoud verkrijgbaar hoe graag we ook veralgemeniseren willen. Elke algemeenheid in deze is een leugen, is ideologie, is een poging om het individuele zelf te manipuleren en in een bepaalde hoek te duwen, het een bepaalde gemoedstoestand op te dringen. Zodat dit zelf in een schema, een hokje, een model past waardoor er in algemeenheid over gesproken kan worden.

Daarom nogmaals de vraag: hoe eenzaam mag ik zijn van *mezelf*? Of met andere woorden, hoe goed ken ik *mezelf*? Blijf ik niet teveel aan de oppervlakte hangen als ik gevoelens van eenzaamheid niet graag onderken, er niet aan wil toegeven, situaties telkens opvul met activiteiten en afspraken om dit maar niet te voelen, te ervaren? Situaties van verlies, rouw, verdriet, zetten je met de voeten op de grond. Dan weet je ineens dat er meer is dan invulling, activiteiten, bezigheden. Dan kun je een diep gemis, een diepe pijn ervaren van het verlies, het verdriet. Ook dat brengt je dicht bij jezelf, veel dicht dan een leuke film of amusante activiteit zou kunnen. Wat waardevol is en wat opvulling is in je leven is dan vaak in een klap helder.

Over de stilte

Zolang er nog ergens iemand bestaat
met wie ik als mens kan spreken
vind ik ook wel de stilte
midden op straat
een stilte die niemand kan breken.
Een kostbare stilte van zuiver glas
dat ik zelf
met mijn stem heb geslepen
als ik er niet was
had niemand die stilte begrepen.
Maar als Hij er niet was
en Zijn stem was er niet
dan was er van stilte geen sprake
alleen maar van zwijgen
zo hard als graniet
en dat kan je doodeenzaam maken.
Maar de stilte,
dat is een tweestemmig lied,
waarin God en mens elkaar raken.

Guillaume van der Graft

Het dubbele dat deze dichter hier te sprake brengt: kunnen spreken en door dit spreken ontdekken dat er een stilte is, onbreekbaar, kostbaar, een tweestemmig lied, waarin zelfs God en mens elkaar raken, is misschien een vorm van *intersperso*. De schrijver Pessoa bedacht dit begrip op basis van het Engelse *interspersed*: het een is met het ander vermengd, zoals een tekst waarbij op de achtergrond afbeeldingen staan. Doelbewust het een met het ander vermengen of ontdekken dat de dingen niet los verkrijgbaar zijn maar steeds gemengd, verweven, in elkaar verstrengeld. Misschien wel onlosmakelijk met elkaar verbonden zoals de leegte en de volheid, de taal en de ruimte tussen de woorden, de klanken en de stilte. Zo is, zo vermoed ik, ook eenzaamheid deel van ons bestaan. Dat ontdekken, daaraan af en toe toegeven, wat kan er verkeerd aan zijn? Ontdekken dat die leegte, die stilte, die eenzaamheid, je kan doen beseffen waar het werkelijk omdraait in je leven?

John Hacking 2018

Thuis

Meine Heimat bin ich Selbst.

Albert Vigoleis Thelen

die miese lage: seit zwei monaten werden unsere pässe vom konsulat festgehalten. sie sind inzwischen abgelaufen, und wir befinden uns momentan im zustande der "schriftenlosigkeit" oder staatenlosigkeit, wie mans nennen will. an sich berührt uns das nicht, aber da ich dringend wegen hieronymus nach frankreich muss, da das buch sonst nicht zeitig mehr erscheinen kann, und von da nach portugal wegen napoleon, sitzen wir in der klemme. der konsul versprach mir in die hand, die passgeschichte in 14 tagen zu regeln, ja scheisse: briefe und telegramme werden nicht beantwortet. es heisst, die "beantragte zustimmung" sei eben nicht eingetroffen. nun weiss ich aber aus eigener erfahrung vom letzten jahr und dem persönlichen besuch, welche korruption auf dem deutschen konsulat in lissabon herrscht und wie das da zugeht: darum war mir daran gelegen, den heimatschein durch cremersch will zu regeln; und nun ist er doch in der luganenser saustall gekommen.

Uit een brief aan Ludwig Thelen, Krefeld, Auressio 8.7.1939 in Albert Vigoleis Thelen, Meine Heimat bin ich selbst. Briefe 1929-1953, Köln 2010, (Dumont Buchverlag), pag. 100

Wanneer ben je thuis en wat is thuis? Vigoleis Thelen kan erover meepraten want zijn hele leven was hij thuis en niet thuis. Zijn verhalen over die tijd en zijn wijze van vertellen en schrijven zijn bijzonder. Niet alleen amusant en fantasierijk, vol met anecdotes en een persoonlijke kijk op de dingen, ze getuigen ook van een perfecte beheersing en toepassing van de Duitse taal. Zijn boek "Insel der zweiten Gesichts" dat ik heel veel jaren geleden door aanraden van een vriend op het spoor kwam, maakte toen en maakt nog steeds veel indruk op mij door zijn taalgevoel en wijze van uitdrukken. Thelen was thuis in de taal, niet het land, de plaats, de plek waar hij verbleef was zijn thuis, maar zijn taal, zijn spraak, zijn woorden. In de inleiding op zijn brieven wordt hij Quatsverzapfer, Prallererzähler en Phantasiemachinenbetreiber genoemd. Hij schreef brieven in het Duits, Nederlands, Spaans, Portugees en Engels. Naar schatting schreef hij 15000 brieven in de periode 1929-1989 aan meerdere honderden adressanten.

Een plek waar je opgroeit kan je thuis zijn, je thuis worden een leven lang. Maar dat hoeft niet. Ook in het 'buitenland', in het land waar je je toevlucht vond omdat het in je eigen land niet meer veilig was, kun je ervaren hoe het is om thuis te zijn. Veel vluchtelingen en veel kinderen van vluchtelingen kunnen hierover meepraten. '*Sans-papiers*', zonder documenten ben je als vluchtelingen, ben je als mens een niemendal, een niets, besta je gewoon

niet en houdt niemand rekening met je. Hoe is het zover kunnen komen dat papier, dat paspoorten en identiteitskaarten bepalen of je meedoet, of er rekening met je wordt gehouden of niet? In de digitale samenleving waar we nu in leven ben je geen mens zonder digitale identiteit. Zonder digitaal paspoort en vastgelegde en controleerbare herkomst - je komt niet voor in digitale databases - ben je een niets. Je bestaat niet. Hoe hard je ook schreeuwt het zal je niet helpen. De bureaucratie is onverbiddelijk. Pas als er mensen zijn die zich jouw lot aantrekken en die hemel en aarde bewegen dat je nieuwe papieren, een nieuwe digitale identiteit krijgt kan het weer beter met je gaan. Ik vrees dat door de toenemende digitalisering van onze samenleving en dito controle dit alleen maar erger wordt.

Nogmaals wat is thuis en op welke schaal wil je kijken? Op het niveau van je familie, je dorp, stad, je land? Of op het niveau van de wereld, globaal? Of het niveau van de kosmos, het universum? We zijn slechts passanten op deze wereld. We worden geboren, leven en gaan dood. Dat is alles. In het licht van de eeuwigheid een niets. Minder dan een zuchtje. Op atomair niveau zijn wij een doorgeefluik van de kosmos: onze samenstelling op atomair niveau, ook in deze unieke combinatie, is op het niveau van de grondstoffen net zo oud als de kosmos. We zijn sterrenstof. Biologisch gezien zijn we product van een miljoenen, (misschien wel miljarden) jaren oude ontwikkeling. Het leven is dan wel niet zo heel oud als de kosmos, maar toch, de honderden miljoenen tellen. En nu lopen wij rond, ben ik er, mag ik mezelf noemen, bekijken, bereflecteren. Ik ben een eindproduct van weet ik hoeveel ouders. En andere dierlijke voorgangers. Ik sta boven aan een piramide. Uniek in deze combinatie, uniek in dit voorkomen. Helemaal vanaf het begin van het universum. Dat is eigenlijk wonderbaarlijk, ontzagwekkend, heel bijzonder. Ik kan me dan ook goed voorstellen hoe mensen duizenden jaren geleden naar de hemel keken, naar de constellaties van sterren, de wonderbaarlijke uitgestrektheid ervan, en gingen beseffen dat zij hier op aarde, klein en nietig, getuigen mochten zijn van dit gebeuren. Ontzagwekkend, glorieus, respect inboezemend voor datgene wat onze aarde omgaf en waar we met onze aarde deel van uitmaakten. Nu weten we dat ons sterrenstelsel, onze melkweg maar een heel klein stukje van dit universum voorstelt en dat er weer ik hoeveel zonnen, sterren zijn in talloze stelsels. Ook in de dimensie van de ruimte stellen wij als aarde absoluut niks voor. Een atoompje. Een miniem deeltje slechts.

Als we dit weten, als we dit kunnen en durven beseffen, waar komt dan toch de drang vandaan om rijk te worden, macht uit te oefenen, anderen genadeloos af te slachten zoals onlangs de arabische journalist Khashoggi? Hoe kan het zijn dat miljardairs, salafisten, kapitalisten pur sang bang zijn voor de woorden van een journalist zodat ze hem laten afslachten? Hoe thuis zijn zij in hun wereld van macht, pracht en praal, een wereld vol prinsen en prinsessen die niets tekort komen (behalve geestelijke vrijheid vermoed ik),

dat ze bang zijn voor een journalist? Is de macht van het woord zo krachtig dat zij zich niet thuis durven voelen zolang zij de macht van deze tegenstand ervaren? Als zijn woorden niks voorstellen, hoeft je hem ook niet te vermoorden. Als hij slechts een tegen heel velen is, hoeft je niet bang te zijn. Deze gruwelijke moorddadige daad om tegenstanders uit de weg te ruimen is het bewijs dat ook de machtigen der aarde bange mensen zijn, kortzichtig, dom, hypocriet, zogenaamd gelovig, en weet ik al niet meer maar vooral ook moorddadig en corrupt. Kleptocratie, rijk worden over de rug van anderen, macht vergaren over het lijk van tegenstanders en dat toedekken met een religieus sausje. Is dit een wereld waarin je je thuis kunt voelen, waarin je je huis zou willen voelen ondanks de verschrikkelijke rijkdom?

Ik vermoed dat we meer en meer afstevenen op een wereld van manipulatie: "Alles im Griff". En hoe meer we dit willen, hoe verder we af raken van onszelf, ons wezen, ons gevoel om ons nog ergens thuis te voelen. Altijd bedacht erop dat we moeten kunnen bepalen wat we willen, halen kunnen wat ons voor ogen zweeft en verlangen wat ons wordt voorgespiegeld als geluk, maakt ons tot machines, tot slaven, tot leeghoofdige niksnutten. Want elk behaald doel, elke geslaagde actie is er slechts maar een en de volgende staat alweer te wachten. Tot de man met de zeis komt die genadeloos al je ambities afkapt en je hoofd doet rollen, zomaar het open graf in. Het graf is al voor je gegraven, het ligt al lang klaar voor je en wacht. Het zou van wijsheid getuigen als je zou leren leven met dit besef en als je zou handelen naar dit feit. Je leven zou waarschijnlijk veel aangenamer worden want opeens hoeft je niet meer zoveel. Opeens kan overal je thuis zijn en kun je thuis zijn bij jezelf. Het lijkt met het proberen waard.

John Hacking 2018

Lessen van Nietzsche?

De figuur van Nietzsche blijft fascineren. Hij is meer dan 100 jaar geleden overleden, de laatste elf jaar van zijn leven bracht hij door in een inrichting, beroofd van zijn verstandelijke vermogen. Hij werd patiënt, afhankelijk van de zorg van anderen. Dat had hij zich waarschijnlijk anders voorgesteld toen hij teksten schreef over de 'wil tot macht', de Übermensch, de eeuwige wederkeer en 'Amor Fati'. Ook over die laatste periode in zijn leven is veel geschreven en gespeculeerd. Ook over de mogelijke oorzaken voor zijn lijden. Zie bijvoorbeeld deze tekst op internet: <https://web.archive.org/web/20040317225535/http://home.cfl.rr.com/mpresley1/fn.pdf>

De schrijver en psychiater Irvin D. Yalom schreef een roman over Nietzsche waarin deze optreedt als gesprekspartner en patiënt van de arts Josef

Breuer, ook bekend als leermeester van Sigmund Freud. In deze roman verbindt Yalom inzichten uit de 'later ontstane psychoanalyse' met het gedachtengoed van Nietzsche, met zijn relatie met Lou Andreas Salomé, (zie de korte film: <https://vimeo.com/222284215>) en het (fictieve) leven van Jozef Breuer. Zo had het kunnen zijn. Maar zo is het niet gegaan. Yalom heeft een mooie roman geschreven die voelt als een zoektocht.

Gedreven door de fascinatie voor Nietzsche heeft hij geprobeerd zijn denken te verbinden met de "Sternstunde" van de psychoanalyse. Ik heb een aantal citaten uit deze roman bij elkaar gezet omdat ze (voor mij) aanleiding geven tot overdenking. De citaten heb ik verzameld uit deze roman omdat ze me aanspraken. Ze vormen voor mij geen onomstotelijke waarheid. Ik zie ze eerder als een soort van 'gras' om op te kauwen en in de 'vier magen' te verwerken. Misschien komt er dan ook nog melk uit, maar dat blijft ongewis.

Nietzsche zegt bijvoorbeeld:

Maar een van mijn granieten zinnen is: "Word wie je bent." pag. 77

Word wie je bent, dat ben je waarschijnlijk nog niet, omdat er misschien teveel andere dingen je aandacht opeisen. Omdat er teveel op je netvlies staat dat een heldere blik op jezelf, op je kern, vertroebelt. Waar ben je dan de hele tijd mee bezig, zodat je niet toe komt aan je zelf, aan zelfinzicht, zelfkennis, diepgang? Waardoor word je afgeleid en laat je je afleiden? De hele tijd met de aandacht gericht op zaken die weg voeren van jezelf? En waarom doe je dat, waarom heb je dat nodig? Vermoed je dat je daardoor je (echte) verlangens kunt bevredigen?

Maar ook de vanzelfsprekendheid waarmee dit geponoerd wordt: word wie je bent, is niet zo vanzelfsprekend. Wie ben je? Wat ben je en is datgene wat je bent hetzelfde als wie je bent?

Wat is je kern, is er wel een kern, is er wel een einddoel en natuurlijk een begin? Uit een enkel citaat wordt dat natuurlijk niet duidelijk. Misschien heeft Nietzsche deze gedacht ontleend aan Goethe. Goethe laat in Faust

Mephistopheles zeggen:

MEPHISTOPHELES: Du bist am Ende – was du bist. Setz dir Perücken auf von Millionen Locken, setz deinen Fuß auf ellenhohe Socken, du bleibst doch immer, was du bist.

Ik heb hierover veel uitgebreider geschreven in mijn tekst over het zelfbeeld en mensbeeld in relatie tot het lichaam en de lichamelijke van de mens: In Wereldbeeld als lichaam, waarin ik ook inga op fragmenten van Nietzsche uit het werk "Also sprach Zarathustra" – een boek dat ik reeds op jonge jaren verslond. Maar dat je telkens weer kunt blijven lezen omdat de worsteling van Nietzsche met zingeving en levensdoel actueel blijft en eigenlijk nooit een definitief antwoord krijgt.

Als waar is dat “Vom Tode hebt alles Denken an” (Franz Rosenzweig) dan kan de dood een startpunt zijn van reflectie over het eigen leven. De dood als grens aan het leven kan ons misschien bewust maken van het leven dat we leiden en dat we zouden willen leiden: Yalom laat Nietzsche hierover zeggen in de roman:

De smaak van de dood in mijn mond heeft me objectiviteit en moed gegeven. Het is de moed om mezelf te zijn die het belangrijkste is. pag. 107

De smaak van de dood in zijn mond, dat klinkt alsof hij de dood bijna letterlijk lichamelijk smaakt. Zoals de smaak van as, als je mescal drinkt. De dood zo proeven, lichamelijk binnen laten komen. Dat experiment is niet zonder resultaat. Maar de moed om jezelf te zijn, om jezelf diep in de ogen te kijken heeft wel een prijs die niet mals is:

Wanhoop is de prijs die een mens betaalt voor zelfinzicht. Als je diep in het leven kijkt, zul je altijd wanhoop vinden. pag. 150

Dat is nogal wat: zelfkennis betalen met wanhoop. De dood die het inzicht geeft en de oproep om jezelf te zijn, en als je eenmaal dan ook nog naar jezelf durft te kijken in alle eerlijkheid daagt de wanhoop aan de horizon, of ligt de wanhoop op de bodem van de put van je diepste zelf. Daar zijn niet veel mensen blij mee, vermoed ik. Nietzsche is er onder gebukt gegaan, als je Yalom mag geloven. Maar Nietzsche is stoer, hij blijft volhouden dat dit zijn levensweg is, in de roman.

Een vraag zou je kunnen stellen naar aanleiding van dit citaat: als deze diagnose klopt, ben je dan bereid deze prijs te betalen? Of is de prijs te hoog en koester je jezelf liever in een naïef optimisme, een blijmoedigheid die van de ellende van de wereld niets wil weten omdat je die eigenlijk niet aan kan? Deze tegenstelling tussen wanhoop ervaren en accepteren, wanhoop als basis onder je bestaan, als inhoud van je zelfkennis, tegenover naïef optimisme, is natuurlijk erg kort door de bocht. Het is niet zwart of wit. Maar het is wel een feit dat in onze huidige samenleving alles op alles wordt gezet om de mens te verstrooien, om hem bezig te houden, af te leiden, sensatie en genot te bieden. Maar er blijft ook, zo vermoed ik, een verlangen naar het transcendente, de verticale dimensie in ons bestaan omdat het horizontale niet voldoet, of niet genoeg antwoord geeft op de vraag naar zin en een zinvol bestaan. Alle afleiding ten spijt, we worden er niet gelukkiger van. De filosoof Giovanni Rizutto gaat hierop in als hij schrijft over levenskunst die bemiddelt tussen de uitersten, ik citeer een groot deel van zijn betoog omdat zo de portee duidelijk wordt en ook de ontstaansgeschiedenis van dit streven naar afleiding, het horizontale verlangen in onze tijd en onze maatschappij. Ik citeer:

“Wij zijn het nu zelf die invulling geven aan ons bestaan. De loodzware last van de traditie is eindelijk van onze schouders gevallen. Zoals gezegd voelt

dit als een bevrijding maar ook als een onomkeerbaar verlies. Dit laatste heeft te maken met een onuitroeibaar verlangen naar transcendentie of iets dat ons in kwalitatieve zin omvat, ongeacht of dit nu God, het absolute, de boeddhistische leegte (sūnyatā) of iets anders is. Naar onze overtuiging zal een laatmoderne levenskunst, waarin de wil tot zelfbepaling of autonomie zo'n beslissende rol speelt, met dit verlangen rekening moeten houden. Toch is de hier in grove lijnen getekende historische schets misleidend. Deze suggereert namelijk een geleidelijke toename van ontvoogding en mondigheid die zijn hoogtepunt bereikt in onze tijd. Vooral na de Franse revolutie, zo gaat het verhaal, zetten modernisering en individualisering onder alle lagen van de bevolking zich in steeds sneller tempo door. De met afkomst gegeven sociale status gaat dan plaatsmaken voor zelf verworven verdienste. Sociologen en filosofen hebben zich afgevraagd of dit werkelijk het geval is. Foucault en Bauman wijzen erop dat de-traditionalisering niet zozeer de opmaat is tot persoonlijke autonomie maar slechts een verandering in de wijze waarop sociale controle werkt. 'Empirisch blijkt echter dat de verregerende de-traditionalisering of modernisering, die ontegenzeggelijk heeft plaatsgevonden, niet tot noemenswaardige individualisering heeft geleid, toch niet als men onder individualisering de autonomie van het individu ten opzichte van de verschillende vormen van sociale controle verstaat. De opvattingen, smaken, houdingen en keuzes van mensen blijken nog steeds sterk voorspelbaar op basis van de verschillende elementen die een rol spelen in de sociale controle. '2 De-traditionalisering heeft inderdaad als resultaat dat onze keuzes niet meer verticaal worden opgelegd. Maar daar is wel een horizontale sturing voor in de plaats gekomen die macht uitoefent via disciplinerende instituties zoals scholing, massamedia, reclame en televisie. 'De individuen mogen of moeten nu keuzes maken, maar via uitgebreide socialisatie en beïnvloeding wordt vormgegeven aan de factoren die hun keuzes bepalen, zoals smaken, opvattingen, vaardigheden, emoties, kennis ... '3 We maken deel uit van een symbolische samenleving waarin gedrag gestuurd wordt door de productie en mobilisatie van een arsenaal aan symbolen en verleidelijke tekens die door massamedia en scholing worden verspreid. Levenskunst is wel voorgesteld als alternatief voor het wegvallen van ideologische of levensbeschouwelijke bepalingen. In de leemte die deze hebben achtergelaten, zou levenskunst een ideale speelruimte aantreffen en uiteindelijk voor zich kunnen opeisen. Maar wanneer deze ruimte onmiddellijk ingenomen wordt door nieuwe sturingsmechanismen komen we bedrogen uit.

We moeten daarom altijd op onze hoede blijven, wat levenskunst nog urgenter maakt. Omdat onze pas verworven vrijheid en ontvoogding illusies blijken te zijn of in ieder geval veel minder onproblematisch dan we dachten, is er voor levenskunst een belangrijke kritische en hygiënische taak weggelegd. Zij kan ons leren om te laveren tussen het naïeve optimisme van volledige autonomie en onderworpenheid aan een microfysica van de macht

die ons ongemerkt disciplineert. Dit is precies de opdracht die de late Foucault zich heeft gesteld. Hij bepleit een eigentijdse levenskunst die tegenwicht kan bieden aan de beheers- en machtstechnieken die het subject constitueren. Foucault spreekt van zelftechnieken of manieren om het zelf vorm te geven. In tegenstelling tot zijn vroege werk veronderstelt hij nu dat we ons toch in zekere mate kunnen onttrekken aan collectieve processen. Ondanks de vele subtiele machtspraktijken die ons disciplineren, beschikken we over een marge van vrijheid die het mogelijk maakt invulling te geven aan het eigen bestaan. De voorwaarde voor levenskunst is hiermee gegeven. Zo'n levenskunst staat nooit los van de sociale context want altijd zal er sprake zijn van een wederzijdse doordringing van individu en samenleving. Onze subjectiviteit wordt onvermijdelijk mede geconstitueerd door institutionele machtspraktijken. Dit hoeft geen bezwaar te zijn, tenminste wanneer we er ons bewust van zijn. Levenskunst heeft als taak een juiste balans te vinden tussen autonomie en collectieve machtspraktijk. Dit is geen gemakkelijke opdracht. Niet in de laatste plaats omdat institutionele machten 'vloeibaar' zijn geworden en aan onze grip (ons begrip) dreigen te ontsnappen. In een op drift geraakte gekinetiseerde wereld nemen ze een Proteus-achtige gedaante aan. De socioloog Bauman zegt het zo:

[D]e overgang van de 'vaste' naar 'vloeibare' fase van de moderniteit: dat wil zeggen, naar een toestand waarin sociale vormen (structuren die individuele keuzes beperken, instituties die zorgen voor routines, voor aanvaardbare gedragspatronen) hun gestalte niet langer kunnen behouden (en waarvan dit ook niet wordt verwacht), omdat zij sneller uiteenvallen en wegsmelten dan de tijd die vereist is om ze vaste vorm te geven en daarna te stollen [...] een levensverwachting die korter is dan de tijd die nodig is voor het ontwerpen van een samenhangende en vaste levensvisie, en zeker korter dan de tijd die het realiseren van een individueel 'levensontwerp' vereist.⁴

We leven in vloeibare en vluchtige tijden waar alles zo snel gaat dat onzekerheid sluipend zijn intrede doet. Dit heeft niet alleen gevolgen voor levenskunst als poging tot een individueel levensontwerp, maar ook voor onze verhouding tot de ander. 'Intermenselijke banden, die ooit een veiligheidsnet vormden waaraan grote en langdurige investeringen van tijd en inspanning waren besteed, en die dit offer van onmiddellijke en individuele belangen [...] worden steeds zwakker.'⁵

Opportunistisch gedrag zegeviert. Het gaat minder om het naleven van regels, duurzaamheid en langetermijndenken, dan om flexibiliteit en 'de bereidheid om snel van tactiek en optreden te wisselen, en zonder spijt afspraken en loyaliteiten te verbreken - en alle mogelijkheden die beschikbaar zijn uit te buiten, eerder dan eigen vaste voorkeuren te volgen. " Joep Dohmen schrijft dit gedrag op het conto van de liberale opvatting van autonomie als zelfbeschikking en niet-inmenging. Het is deze nadruk op negatieve vrijheid die een fnuikende invloed heeft op de sociale cohesie en onze betrekkingen met de ander. De verenging van het vrijheidsbegrip leidt uiteindelijk tot narcisme, grootheidswaan en een ziekelijke preoccupatie met

ons 'dikke ik'. Vooral bij veel jongeren is dit gedrag patent. Zij kennen nauwelijks plichten maar alleen rechten. Het ontbreekt hen aan zelfdiscipline, ze zijn allergisch voor inspanning en willen nergens moeite voor doen. Er heerst onder hen een houding van I want it all and I want it now. Heel kwalijk is dat men in het onderwijs, waar nog enigszins corrigerend opgetreden kan worden, al voor deze passieve mentaliteit is gezwicht. In plaats dat weerzin tegen inspanning wordt afgestraft, beloont men leerlingen door lessen op te leuken of nieuwe, minder veeleisende methoden te introduceren zoals competentie gestuurd onderwijs. Zoals de schooldirecteur Bint, uit de gelijknamige novelle van Bordewijk, zegt: 'Ik eis van de leraar dat hij zich niet inleeft in het kind, dat hij niet daalt. Ik eis van het kind dat het zich inleeft in de leraar, dat het klimt.'⁷ We willen geen pleidooi houden voor een terugkeer naar het verleden dat ook gepaard ging met intolerantie, paternalisme en botte machtswellust. Maar zonder twijfel is de democratiseringsgolf vanaf de jaren zestig doorgeschoten naar minachting voor alles wat maar enigszins naar pedagogische en cognitieve autoriteit riekt.”

Noten uit deze tekst:

2 M. Elchardus, Sociologie, een inleiding, Amsterdam, 2007, p. 376.

3 Ibid.

4 Z. Bauman, Vloeibare tijden, leven in een eeuw van onzekerheid, Zoetermeer, 2011, p. 15.

5 Ibid., p. 17.

(einde citaat)

bron: Rizzuto, Giovanni, Mediale levenskunst. Een interculturele polyloog, Brussel 2014, (ASP), pag. 12-15

Ik heb Rizzuto wat uitgebreider geciteerd omdat hij mijns inziens een redelijk adequaat beeld schetst van de maatschappelijke situatie waarin wij ons momenteel in het Westen bevinden. Ook deze beschrijving valt niet een op een samen met de werkelijkheid, maar Rizzuto geeft de tendensen in onze samenleving goed weer. Als het verlangen in een mens zo sterk is om te genieten, om zijn diepere verlangens te vervullen, maar niet weet hoe hij dat moet aanpakken, als dat verlangen de dreigende kracht is in een mensenleven, zou je mogen hopen dat hij dat verlangen dan ook op de juiste objecten richt, op een manier die echt bevrediging kan schenken. Dat wil zeggen: zodat je ten diepste tot je recht kunt komen. Religies begeven zich al eeuwen op dit terrein en proberen (verticaal gerichte) antwoorden te geven, Nietzsche zet zich echter hier tegen af omdat religies volgens hem alleen maar de ‘slavenmoraal’, de onderwerping aan het gezag, stimuleren. Yalom zelf is ervan overtuigd dat Nietzsche nog steeds een actuele boodschap heeft in het licht van bovenstaande. Hij laat Nietzsche zeggen:

In die brief stelde ik dat er een basisindeling is in de wegen van de mens: zij die gemoedsrust en geluk verlangen moeten geloven en het geloof omarmen, terwijl zij die de waarheid willen zoeken van gemoedsrust moeten afzien en hun leven moeten wijden aan onderzoek. pag. 193

Ook dat is misschien kort door de bocht door alle gelovigen op een hoop te gooien, alsof geloof niet samen kan gaan met grote twijfel, alsof je niet van de ene kant naar de andere kant kunt zwenken, “Himmelhoch jauchzend, zum Tode betrübt”? Van de bergen tot in de dalen en omgekeerd. Het volledige citaat van Goethe luidt zo en dat werpt weer een ander licht op de zaak:

Klärchens Lied
Freudvoll
Und leidvoll,
Gedankenvoll sein,
Langen
Und bangen
In schwebender Pein;
Himmelhoch jauchzend,
Zum Tode betrübt –
Glücklich allein
Ist die Seele, die liebt.

Johann Wolfgang von Goethe
(Erstdruck 1788)

Een liefhebbende ziel die heen en weer wordt gegooid tussen hoop en vrees, tussen de angst om afgewezen te worden en te worden aanvaard, een ziel die daarmee model staat voor de ervaring van de wereld, de werkelijkheid, de omgang met het diepste verlangen. In de roman van Yalom krijgt de relatie van Nietzsche met Lou Andreas Salomé een heel eigen inkleuring. We weten het fijne er niet van maar Yalom laat Nietzsche lijden aan deze stuk gelopen relatie. Zou het zo kunnen zijn dat het pessimisme van Nietzsche, zijn radicale antwoorden op de dood van God, ook een resultaat zijn van persoonlijke nederlagen, het niet in staat zijn tot een menselijke liefdesrelatie met een partner? Komt daar de wanhoop vandaan omdat Nietzsche niet meer gelooft dat een relatie met een partner mogelijk is? En gooit hij het daarom maar over de filosofische boeg?

Wanhoop kan in de ogen van Yalom/Nietzsche met angst gepaard gaan, en als je jezelf niet hebt gevonden weet je misschien niet waar die angst vandaan komt of vandaan kan komen. De ervaring van wanhoop als kern in het bestaan, onder je bestaan, en de keuze om hiermee om te leren gaan vraagt moed. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat hieruit het idee van de

Übermensch is geboren: leren omgaan met de wanhoop, eigenlijk over je eigen schaduw heen springen, ondanks de angst die daarbij komt. Nietzsche zegt in de roman over die angst:

Nadat ik me dit twintig jaar heb afgevraagd, geloof ik nu dat angsten niet geboren worden uit duisternis; nee, angsten zijn als sterren - altijd aanwezig, maar onzichtbaar bij het felle daglicht. pag. 186

In de beleving van Yalom/Nietzsche zijn er veel mechanismen die verhinderen bij jezelf te komen. Plicht is er een van. De maatschappij legt je diverse taken en plichten op, maar dat wil niet zeggen dat je daardoor ook dichterbij jezelf komt, bij de kern van je wezen. Religie is een ander hindernis. In de roman wordt een beeld van Nietzsche geschetst van een man die niemand durft en die niemand kan vertrouwen. Over de plicht bijvoorbeeld wordt gezegd:

Als je jezelf niet hebt gevonden is "plicht" alleen maar een eufemisme voor het gebruiken van anderen om jezelf belangrijker te maken. pag. 271

Plicht is dus in dit licht een opstapje tot zelfverheerlijking, jezelf in een beter daglicht presenteren. Maar als je zo handelt, zo voortdurend bedacht bent op je publieke profiel, je uitstraling, je facebook-look, dan ben je ook altijd weg van jezelf. Dat heeft ook gevolgen voor de relatie met iemand anders, de wijze waarop je deze relaties gestalte geeft. Als de ander alleen maar nodig is om contact te hebben zodat je jezelf niet alleen voelt, is er iets aan de hand. Hoe vaak hoor ik niet van studenten dat ze hun hele agenda hebben volgepland om het spook van de verveling, de eenzaamheid en het alleen zijn te verjagen. Yalom/Nietzsche schrijft/zegt:

'Ik bedoelde alleen dat je, om een volkomen relatie met iemand anders te hebben, die eerst met jezelf moet hebben. Als we niet bestand zijn tegen ons eigen alleen-zijn zullen we de ander uitsluitend gebruiken als schild tegen de eenzaamheid. pag. 301

Rizzuto die ik boven uitgebreid heb geciteerd schrijft over levenskunst als een manier om met de dichotomieën in het leven om te gaan zonder dat de tegenstellingen worden verdonkermaand. Zelfkennis is een weg daartoe maar ook die route wordt tegenwoordig commercieel uitgebuit door allerlei heelmeesters met simpele oplossingen die jou het geluk van de wereld beloven, de ultieme overwinning op jezelf en de dingen die een hindernis kunnen vormen in je leven. Rizzuto schrijft, ik citeer:

"De praktijk van zelfkennis en zelfbezinning is geen vrijblijvend navelstaren maar vereist oefening en discipline. Al bij de antieken vonden deze oefeningen hun materiele weerslag in dagboeken, korte lapidaire aantekeningen en brieven. Bovendien is zelfkennis altijd gesitueerd en maakt zij deel uit van een sociale context waarin de ander verdisconteerd is. Omdat we onszelf alleen in de spiegel van de ander kunnen kennen, is hij mede constitutief voor ons bestaan. Uiteindelijk zal zelfbezinning leiden tot een persoonlijke waardeoriëntatie op basis waarvan we invulling geven aan onze

levenshouding. De sociale context van levenskunst was men zich bij antieke wijsheidsscholen al bewust. Daar veronderstelden zelfzorg en zorg voor de ander elkaar. Kort gezegd is levenskunst voortdurend verantwoording afleggen en het leven niet op een onbewuste, impulsieve en ongereflacteerte aan ons voorbij laten gaan. Nu bestaan er ook populaire varianten van levenskunst zoals lifestyle, zelfmanagement, positief denken enz. die de markt overspoelen. Hoe verhouden deze invullingen van levenskunst zich tot filosofische levenskunst? Populaire levenskunst gaat voorbij aan het geleidelijke levenslange proces van toewijding en discipline dat kenmerkend is voor filosofische levenskunst. Ze laat zich voor het karretje spannen van een gekinetiseerde markt en komt tegemoet aan luiheid en ongeduld. Deze levenskunst pretendeert een remedie te zijn voor een wereld die ten onder gaat aan vlijt en vervreemding, maar houdt deze in werkelijkheid in stand. Daarom is ze even vluchtig en alleen toegespitst op klachtenbestrijding en illusoir instant geluk. Bovendien schroeft ze door haar ongefundeerde optimisme het verwachtingspatroon veel te hoog op en overschat daarmee de maakbaarheid van het leven. Filosofische levenskunst is realistischer en bescheidener. Die ziet ons leven als een ambivalent fenomeen waarin ze een bijdrage wil leveren aan de realisering van een beperkte mate van autonomie.”

Yalom heeft oog voor de onbegrijpelijke en onvatbare dimensies van ons bestaan. Het mislukken van zingeving, van duiding van het leven, de dood als uitkomst, de weg die dood kan lopen omdat de mens mislukt. Misschien is Nietzsche ook wel mislukt. Omdat hij geen relatie met een partner kon aangaan, omdat liefdesverdriet zijn blik troebel en donker maakte zoals in de roman wordt geopperd. De metafysica, het de werkelijkheid overstijgende perspectief is er een van leegte, het niets. Nietzsche/Yalom zegt in de roman: ...sinds mijn kinderjaren geloof ik al dat het leven een vonk is tussen twee identieke leegten, de duisternis voor de geboorte en die na de dood. Pag. 256

Het niets, de leegte, een begrip en een werkelijkheid die ook in het werk van Rizzuto terugkeert vanuit de invalshoek van het Boeddhisme, hoeft niet alleen maar negatief te worden opgevat. Rizzuto is daar zelfs heel positief over. Maar dat is ook een kwestie van definitie, verdieping en reflectie op deze thematiek. Maar daarover een andere keer meer.

Niet alles is hopeloos, niet alles is wanhoop, zo denk ik. Als je in de penarie zit, als ellende je deel is geworden, als je geen uitweg meer ziet, kan een ander perspectief je helpen om weer wat licht aan het einde van de tunnel te zien. Nietzsche noemt dat het kosmisch perspectief:

‘een kosmisch perspectief verzacht het tragische altijd. Als we maar hoog genoeg klimmen, zullen we het punt bereiken vanwaar de tragedie er niet tragisch meer uitziet.’ pag.225

Maar kun je dat, uitstijgen boven je eigen situatie, het dingen in een ander licht proberen te zien, verder op afstand, verder weg, zodat ze je niet meer direct kunnen raken. Zodat je niet totaal in beslag wordt genomen door de situatie waarin je verkeert? Dat is natuurlijk makkelijker gezegd dan gedaan. Maar toch is er hoop, zijn er ontsnappingsmogelijkheden, hoeft het hier en nu niet alleen maar een gevangenis te zijn. Er is zelfs een glimp op te vangen van de eeuwigheid, een alles overstijgende ervaring in het hier en nu. Niet als een voortduren van een (abstract opgevatte) tijd, maar “im Augenblick”, een uitdrukking die ook de Franz Rosenzweig in de Stern der Erlösung werd gebezigd. Yalom laat Nietzsche zeggen: Wat onsterfelijk is, is dit leven, dit moment. Er is geen leven na de dood, geen doel waarop dit leven is gericht, geen apocalyptische rechtbank, geen vonnis. Dit moment bestaat voor eeuwig en jij, jij alleen, bent je enige publiek. pag.270-271

Als eeuwigheid te beleven valt in het ogenblik moeten we misschien ook niet meer willen. Zekerheid is er niet, de grens van de letterlijke dood is absoluut. We moeten het dus doen met de aandacht voor het heden, het hier en nu, leven in het moment, van moment tot moment. Misschien komt dit wel het best tot uitdrukking als je helemaal opgaat in een taak, als je met al je aandacht kunt tuinieren, schilderen, schrijven, wandelen, praten, uitkijken over de horizon.

Natuurlijk, niet alles kan worden gezegd en is geschikt om te worden uitgesproken. Yalom zegt me de mond van Nietzsche: U vraagt zich af wat een conversatie zou zijn waarin niets ongezegd bleef - ik denk dat de eigenlijke naam daarvan Hel is. pag. 103

Een zekere donkerheid, een troebelheid in het bestaan is nodig om de werkelijkheid te kunnen ervaren en vol te houden. Vaagheid is net zo belangrijk als helderheid, licht als donker. Stel dat wij alles zouden opmerken, alles zouden meekrijgen, dat zou niet vol te houden zijn. Misschien is ziek worden wel een gevolg van spanningen die wij niet in ons leven kunnen hanteren omdat het ‘gewoon te veel is’ wat op ons bordje komt, omdat we geen toegang ertoe hebben. Yalom speelt daarop in als hij Breuer met Nietzsche over ziektes en ziek-zijn laat converseren: Men kiest of selecteert strikt gesproken geen ziekte, maar men verkiest spanning - en de spanning zoekt de ziekte uit! pag. 109 ...-‘misschien zijn symptomen boodschappers van een betekenis en zullen ze alleen verdwijnen wanneer hun boodschap wordt begrepen,... pag. 237

Stel dat dit waar is, dit laatste, hoe kom je er dan achter wat de betekenis is, en hoe je jezelf een eindje op weg kunt helpen? Hoe vinden we de juiste melodie in ons leven waarop we kunnen dansen, leven, genieten en ervaren dat we het aan kunnen? Yalom verwijst zelfs naar Jezus, naar zijn focus op het Rijk van God. Alles achter je laten, gaan voor de toekomst van Gods rijk,

dat komende is, dat er als is en dat er nog niet is, het is aanstaande, het groeit, zegt Rosenzweig. Het rijk van God vraagt alle aandacht, niet achterom kijken, maar vooruit. Lucas 9, 51-62 gaat hierover. Yalom schrijft: 'Er was een wijze, joodse leermeester', viel Nietzsche hem in de rede, 'die zijn volgelingen aanried met hun vader en hun moeder te breken en de volmaaktheid na te streven. Dat had een goede stap kunnen zijn voor een oneindig veelbelovende knaap! Dat had de juiste dans op de juiste melodie kunnen zijn.' pag. 203

Er vol voor gaan, je leven richten op een ultiem doel buiten jezelf, dat is de kern van deze boodschap. Niet jij staat centraal, maar iets buiten jou, niet jouw autonomie, maar een vorm van heteronomie, iets wat groter is dan jezelf. En als je hieraan durft toe te geven, als je hierop durft te vertrouwen, word je misschien vanzelf getrokken, geduwd, ondersteund door dit streven. Maar het volgen van Jezus is niet gemakkelijk. Daarover gaat mijn overweging op 30 juni j.l.

In onze wereld zijn er veel verleiders, veel soorten messiaanse boodschappers die zichzelf via populistische praatjes wijsmaken dat ze de wereld kunnen redden. Niet het verstand maar de driften, de emoties voeren de boventoon. Met alle gevolgen van dien. Yalom zegt: 'Josef, het probleem is dat wanneer we de rede laten varen en lagere vermogens gebruiken om mensen te beïnvloeden, we uiteindelijk een lager, goedkopere mens krijgen.' pag. 225

Hoe leer je jezelf goed kennen, wanneer durf je diep in je eigen ziel te kijken, wanneer word je zo wakker dat je niet meer gelooft in goedkope praatjes die anderen je voorhouden. Denk zelf, is een mooie uitdrukking. Laat je niet onder krijgen door angsten en andere emoties die je worden aangereikt door mensen die er hun beroep van hebben gemaakt. Maar hiermee zitten we midden in de penarie: als wanhoop deel uitmaakt van je diepste zelf, als gevolg van zelfkennis, als angst daar wezenlijk bij hoort, wat moet je dan met de boodschappen van angst die je elke dag krijgt voorgeschoteld door machtsbeluste politici? Nietzsche zelf gruwde van de Duitse politici in zijn tijd, hij verafschuwde het racisme, het antisemitisme van Richard Wagner en zijn zus. Hij gaf een 'Pfennig' voor de politieke leiders en filosofen in zijn tijd. Denk zelf en denk diep. Dat is zijn uitnodiging. Uiteindelijk is er slechts een uitkomst in de ogen van Nietzsche. De dood maakt een einde aan elk mensenleven, maar zelfs de dood is volgens Nietzsche/Yalom niet zonder vruchten. Yalom schrijft:

Weer was Nietzsche vastbesloten en duidelijk: 'Iedereen is de bezitter van zijn eigen dood. En iedereen moet die op zijn eigen manier ten uitvoer brengen. Misschien - alleen maar misschien - bestaat er een recht om iemand zijn leven af te nemen. Maar er bestaat geen recht om iemand zijn dood af te nemen. Dat is geen troost. dat is wreedheid.'

Breuer drong aan. 'Zo zelfmoord uw keuze kunnen zijn?'
'Sterven is moeilijk. Ik heb altijd geloofd dat de ultieme beloning van de doden is dat ze niet meer hoeven dood te gaan.!' pag. 79

De dood als absoluut einde, mijn einde, mijn uiteindelijke perspectief. Dat is een waarheid als een koe die pas echt doordringt als het zover is en dan kan ik het niet meer navertellen. Misschien was Nietzsches zoektocht hoe dan ook toch een poging om een antwoord te vinden op het definitieve oordeel van de dood. Wat blijft er over, wat blijft achter, wat heeft kracht, zeggingskracht genoeg om te blijven bestaan? Is Nietzsche hierachter gekomen? Komen wij er ooit achter? Staan blijft dat wij zoekenden zijn, zoekenden blijven...een eeuwig verlangen, maar een vervulbaar "Ewigkeit im Augenblick", het ogenblik, misschien ook wel in de blik van de ogen die je aankijken? De eeuwigheid in andermans blik, eeuwigheid in het moment van overgave, toevertrouwen, opgaan in die blik. Veel kijkgenot.

John Hacking
1 juli 2019

Citaten uit:
Yalom, Irvin D., Nietzsches tranen. Roman van een obsessie, Amsterdam 2014 (Balans)

Literatuur:
Rizzuto, Giovanni, Denkend aan niets. Naar een filosofie voorbij ietsisme en nihilisme, Leusden 2018, (ISVW Uitgevers)
Rizzuto, Giovanni, Bergen en rivieren. filosofische meditatie naar aanleiding van een koan, Rotterdam 2011, (Asoka)
Rizzuto, Giovanni, De reis van Gilgamesj. Over dood en eschatologische verbeelding, Brussel 2011, (ASP)
Rizzuto, Giovanni, Mediale levenskunst. Een interculturele polyloog, Brussel 2014, (ASP)

Herzzeit *

Het is de tijd van het hart. Nu meer dan ooit. De wereld ligt stil. Veel bedrijvigheid is stopgezet want het virus bedreigt ons allemaal. Tijd om te wachten en om af te wachten. Tijd voor reflectie. Tijd voor rust en bezinning. Woestijntijd, woestijnervaring. In de woestijn is water van levensbelang en naast het water de moed om te leven en om de weg te zoeken. Moed gedragen door hoop dat er ook een weg is. En dat die weg te vinden is, een

weg ten leven en niet een weg die leidt in de dood. Edmond Jabès, een Franse schrijver, filosoof en dichter schrijft:

Het zwijgen De woestijn De vraag (Uit een interview met Lucette Finas)

“Wij stellen ons de dood voor als een bankschroef, terwijl hij een mussenveer is in de wind.”

De dood, zoals wij hem ons voorstellen, is nooit de dood, die ons, van zijn kant, erbij betrapt, hoe wij een voorgestelde dood beleven. We spreken met gemak, omdat we niet weten. En dit gemak slaat ook op mijn tekst. Deze mussenveer kan een kleine sleutel zijn, om mijn boek te openen. (pag. 95)

Zo schrijft Jabès over God, over het leven en over de dood. De woestijn is niet alleen een metafoor maar ook een werkelijke ervaring want toen hij nog in Egypte woonde is hij daar vaak geweest. De woestijn heeft een eigen schrift. De kunst is om die taal te leren lezen. Te leren om haar te verstaan. Dat is de taal van het hart. De taal die op kan wellen als een bron in een oase als er stilte is. Als niets de bron afdekt. Geen bedrijvigheid, geen drukte, geen afleiding. Daarom is deze tijd ook een kans: een nieuwe tijd, van ‘niets’-doen waarin het ‘niets’ kan spreken tot het hart. Ingeborch Bachmann en Paul Celan, twee dichters hebben een groot deel van hun leven met elkaar gecorrespondeerd. Een moeilijke relatie soms met vallen en opstaan. ‘Herzzeit’ is de titel van het boek waarin hun brieven zijn uitgegeven. Ze werden een liefdespaar na de oorlog in mei 1948 in het bezette Wenen. Hij een statenloze Jood uit Czernowitz, die beide ouders verloor in een concentratiekamp en zelf een Roemeens kamp overleefde. Zij dochter van een Oostenrijks lid van de NSDAP. “Lass und die Worte finden” “laat ons woorden vinden” luidt een opschrift in het boek dat commentaar geeft op deze brieven en deze ingewikkelde relatie. Beiden hebben hun sporen nagelaten in de naoorlogse literatuur. Diepe sporen. Sporen in het zand van een woestijn die ook na de oorlog niet voorbij was. Het loont zich, maar dat is heel persoonlijk, om die sporen te volgen, om hun gedichten te lezen en langzaam tot je te nemen. Nu is daar misschien (meer) tijd voor.

Edmond Jabès is voor mij al jaren een grote inspiratiebron. Hij gelooft niet in God, hij is geen gelovige Jood, maar heel vaak gaat het wel in zijn werk over God. Lucette Finas die hem interviewt vraagt hoe dat komt: (ik vertaal) “Het woord God komt vaak uit uw pen. Van welke God is het boek bezeten?” Dan antwoordt Jabès: “‘Bezetenheid’ is het woord. Ik ben bezeten van God als een totaliteit. Dat is een perspectief van de geest: de grenzen die men probeert te bereiken en die men in waarheid nooit bereikt. Of beter: men bereikt ze stukje voor beetje - metonymisch. De totaliteit stelt de vragen en iedere keer antwoordt het fragment, dat zich tot een antwoord geroepen voelt.” De woestijn is de geografische en symbolische plek van dit vragen. Net als het vragen van het volk van Israël in de woestijn in de bijbelse

boeken Exodus, Numeri en Deuteronomium. Jabès stelt dat dit woord van de totaliteit, zoals hij het begrijpt, misschien alleen maar in de stille 'plaatsenloosheid' (Ortlosigkeit) van de woestijn gehoord kan worden. Het is geen woord als een onweer dat de wereld laat beven, maar zo Jabès, een stil woord. Zelfs zo stil dat het zwijgen dat er omheen ligt, erover gaat spreken. Vaak ging hij zelf dagen de woestijn in, om zichzelf te bevrijden van de sprekende persoon die hij was en die in hem sprak, een vorm van depersonalisatie. Loskomen van de persoon in jezelf die voortdurend aan het woord is (inner voice) en die blokkades opwerpt en die verhindert dat je de stilte kunt beluisteren zoals de stilte spreekt. (Vergelijk de oorspronkelijke tekst op pag. 92-93) Ik denk dan ook aan Elia die God ontmoet in het stille suizen van de stilte. Jabès is daarom voor mij al veel jaren een bron van inspiratie: door zijn bezetenheid in zijn omgang met God als een totaliteit die steeds tekort schiet en die in dit tekortschieten heil vindt en nieuwe vragen, dat wil zeggen, nieuwe wegen in de woestijn van het leven zoekt en vindt. Deze werkelijkheid waar de dood aan het einde wacht op ons.

Wij, wandelaars in de woestijn, zoeken elkaar op. Drinken samen thee bij een rustplaats, en nu moeten we het even stellen zonder grote bijeenkomsten, zonder teveel aanraking, zonder teveel menselijk contact. De medereisgenoot is nu ook een gevaar. Hij kan een gevaar zijn. Maar dat hoeft niet. We weten het niet als we niet worden getest en als wij niet weten wat het virus met ons zal doen. Maar nu is het tijd om het hart te laten spreken. Niet om alleen maar aan zichzelf te denken. Een ruim hart dat in de stilte kan luisteren naar wat de stilte zegt. Soms kan die stilte ook leiden tot een tekst, een boek, een gedachte uitgedrukt in woorden die als een wegwijzen de weg kan wijzen. Daarom tot slot dit mooie citaat uit dit inspirerend spreken en schrijven van een auteur waar ik niet genoeg van kan krijgen. Omdat hij steeds nieuwe vragen oproept, steeds nieuwe verkenningen van onbekende wegen, in de woestijn. De woestijn van het leven.

(citaat):

Lezing vooraf (uit een gesprek met Marcel Cohen)

De wereld loopt uit op een boek. Alles komt van het boek. In de eerste band van het boek van de vragen zeg ik: "de wereld existeert, omdat het boek existeert." Want om te bestaan, moet iets benoemd zijn. De benoeming gaat ons vooraf. Deze benoeming is ook het allereerste, die ik probeer terug te vinden; benoeming, die niets anders is dan de bewustwording van wat is, of wat zijn zal. Die dus aan het voorwerp vooraf is gegaan en waaraan zich het universum zal onderwerpen.

De gedachte die mij bezighoudt, is werkelijk die van het laatste boek, dat we nooit zullen schrijven en dat we proberen te evenaren in al onze boeken, net zoals het universum dat ontstaat elke dag wat meer lijkt op het ongeboren

universum. Zo zou dit laatste boek het eerste zijn, maar altijd niet ontcijferd. Het is ongetwijfeld het vermoeden van dit boek, dat mijn boeken hun eenheid geeft, alsof de architectuur en de zin van het boek altijd slechts een fysieke en metafysische toenadering hiertoe is.

Mallarmé heeft ook over de “pronk van het niets” gesproken en op die wijze eraan herinnerd, dat het de leegte en het niets zijn, die het wonderbaarlijke gebouw verstoppen, waarvan we de voltooiing slechts kunnen vermoeden. Dat is een verdere vormgeving van het eigenlijke, het etymon (=de grondbetekenis van een woord). Zou God niet alleen dit etymon zijn? Ook dat wilde Mallarmé in zekere zin uitdrukken, want hij beweert: “de literatuur, en zij alleen, existeert door uitsluiting van al het andere.” Het mysterie van de schepping ligt in het woord.

Elke schepper stelt voortdurend vragen bij de wereld. Indien de schrijver ons uitnodigt, deze te lezen, schept hij een urgentie – hij dringt op ons aan. In die zin is de lezer bevoorrecht: lezen wil in zekere zin zeggen, dat alles onbepaald te laten, wat niet deze toenadering met voorrang – deze visie – is. Men kan zelfs zover gaan om te zeggen, dat de wereld wacht, als wij lezen. Evenzeer weet de gelovige Jood, die een heilige tekst leest, dat God wacht. (pag. 52-53)

John Hacking
27 maart 2020

bron:

Jabès, E., Die Schrift der Wüste. Gedanken Gespräche Gedichte Berlin 1989 (Merve Verlag)

Bachman, Ingeborg - Herzzeit. Ingeborg Bachman - Paul Celan. Der Briefwechsel. Mit den Briefwechseln zwischen Paul Celan und Max Frisch sowie zwischen Ingeborg Bachmann und Gisèle Celan-Lestrange, Frankfurt am Main 2008 (Suhrkamp)

2023 Overgeleverd

“Weet men waarom men schrijft? Schrijven is een manier om met zichzelf en met anderen in dialoog te treden.” (Marc-Alain Ouaknin p. 61)

Dialoog, dialogos, het woord dat ergens doorheen gaat tot iets anders: dat ergens, dat ben je zelf en dat andere is de ander. Een heen en weer, een op en neer. Het woord dat over gereikt wordt, opgenomen, aangevangen, verondersteld, vermoed, doorgegeven, ontdekt, geproefd, aanvaard. Het woord en de woorden, overgeleverd. Wij hebben ze ontvangen – een traditie, een geschiedenis van eeuwen. Met die woorden bouwen we onze eigen

wereld, onze werkelijkheid waarin we ons bewegen, waarin we ons goed of niet goed voelen. Gelukkig of ongelukkig. Gezond of ziek. Hoopvol of twijfelend, zeker van onze zaak of onzeker. Het woord is de bouwsteen voor ons geluk, gebouwd op een samenspraak, op kastelen uit woorden, die we voor het gemak maar betekenissen noemen. Woorden vormen het fundament en het cement, ze vormen de verbinding en de inhoud. Wat we ook bedenken, welke gedachten ons ook te binnen schieten, de beelden voor ons geestesoog, we vatten alles (of bijna alles in woorden). En als woorden tekort schieten, bij een ervaring die ons overweldigt (in de mystiek, bij een trauma) dan kunnen we het toch niet laten om te proberen er woorden aan te geven. We willen kost wat kost doorgeven wat ons is overkomen – door ons heen naar de ander toe, woorden zoekend, woorden vindend.

In een andere zin zijn wij ook overgeleverd: via ons lichaam, dat ook een taal spreekt, het lichaam dat ons leven kleurt, vorm geeft, bepaalt. Geworpen noemt Martin Heidegger dit: we zijn als het ware in dit leven (ik moet dan denken aan een kalf dat geboren wordt, of een lammetje) geworpen. Geworpen in en op deze wereld, in deze existentie, door deze val in ons rijpend zelfbewustzijn en zelf-verstaan. Hoewel dat laatste natuurlijk niet vanzelf gaat en resultaat is van een proces van jaren. Gevallen in onze werkelijkheid die wij menselijk noemen, een menselijk bestaan, een menselijke conditie. En die werkelijkheid behangen we met taal, onze taal is het behang waarmee we onze realiteit zichtbaar, toonbaar, aanvaardbaar, toegankelijk maken. Daarbij houden we het graag veilig, overzichtelijk, beheersbaar. Maar hierin schuilt net de pijn. Die garantie hebben we niet. Het leven levert ons streken waar we vaak niet van thuis hebben. We worden ziek, uiteindelijk gaan we dood. Het leven maakt ons duidelijk dat we relatief zijn, dat ons lichaam krakkemikkig wordt, hoe zeer we ook ons best doen om de conditie op peil te houden. Als we eenmaal weten en durven te accepteren dat we dood zullen gaan, is dat gevoel van overgeleverd zijn anders dan dat je jezelf hiertegen blijft verzetten. Die strijd ga je echter nooit winnen. Hoeveel je ook bidt, hoeveel je ook uren besteed aan het verzoek om geholpen te worden, dat je blijft bestaan, dat je behouden blijft. Een God die hierop bevestigend zal antwoorden moet nog worden uitgevonden. Marc Alain Ouaknin verwijst naar de wortel van het Hebreeuwse woord voor God, El, (God is eigenlijk een onjuiste vertaling – te abstract, ontleend aan Theos (Grieks) en Deus (Latijn) – zo abstract komt God niet voor in de bijbel). Het is dezelfde wortel als in ulai. Hij zegt:

El heeft zelfde wortel als *ulai* dat ‘misschien’ betekent. “God is dus een ‘misschien’; God is een hypothese. Het bestaan van God willen be-wijzen of af-wijzen maakt van God een object dat men kan bezitten of verwerpen. Dat is onmogelijk; maar deze hypothese in de lucht houden door keer op keer te bevestigen dat er ‘misschien ’iemand of iets als God bestaat, is een

levensbehoefte. Die vraag is namelijk een onuitputtelijke bron van vitaliteit en verbeelding en biedt eindeloze perspectieven.” (Marc-Alain Ouaknin p. 87)

God als vraag en niet als zekerheid, God als omschrijving in en uit een taalspel, in dialogos, sluimerend doorheen de taal, doorheen ons verlangen, samen met al datgene wat we uiten en wat we aan elkaar zichtbaar proberen te maken. Voor velen valt dat niet mee, deze vorm van onzekerheid. Deze vorm van overgeleverd zijn aan een werkelijkheid die zich aan onze greep onttrekt. Wat levert deze God ons dan? Buiten veel onzekerheid en twijfel? Is er dan niks om jezelf aan vast te houden, om op te rusten, om je bestaan te verzekeren? Zeker als de dood aan je deur klopt en je niet weet wat er dan daarna gaat komen. En komt er nog wel iets? Of is het dan voorgoed afgelopen en val je terug in het stof. Inclusief het doven van je geest als een lamp die uit wordt gedaan. Zolang we leven kunnen we praten, blijven we praten, praten met elkaar. En dat gesprek, deze dialoog, is als brood, het houdt ons in leven. Ook ten aanzien van de vragen waar we geen antwoorden op hebben, de vragen waarop we nooit antwoord zullen krijgen. Dat brood is echter levensnoodzakelijk, we leven er niet alleen van, we gaan ten onder als we dit brood moeten missen, we verzinken in cynisme en zwartgalligheid. Depressieve gevoelens waar geen ontsnappen meer uit is volgen dan snel. Brood van de taal, brood van de dialoog is noodzakelijk om in dit overgeleverde bestaan de moed erin te houden, ook al zitten we midden in de woestijn. Ouaknin schrijft over dit brood, dit manna het volgende:

“Wat is dat? (Hebreeuws: ma-na) zo zal voortaan het brood uit de hemel heten: manna, wat is dat? De vraag is het antwoord en het antwoord is de vraag. Midden in de woestijn regent het dagelijks brood, het regent vragen die de mensen in leven houden. Langer dan één dag blijft dit reddende manna, dit vraag-en-antwoordspel, niet vers. Het moet meteen worden gegeten anders bederft het. De vraag blijft niet lang actueel. Er moeten steeds nieuwe vragen worden gesteld. Alleen rond de sabbat blijft het manna twee dagen goed, zodat de mensen het niet op hoeven te rapen op de zevende dag van de week, dus op de rustdag. Op sabbat zwijgen de vragen. Zonder vers manna, zonder voortdurend nieuwe vragen, overleven mensen niet. ...

Het manna weigeren wordt in de traditie van de Talmoed gezien als de ergste fout die een mens kan begaan. Want dat betekent dat de mens weigert zichzelf en anderen aan vragen te onderwerpen en de traditie kritisch te bekijken.” (Marc-Alain Ouaknin p. 18-19)

“Als de vragen zwijgen, neemt het geweld het woord over”. (Marc-Alain Ouaknin p. 21)

De vragen, de antwoorden, de nieuwe vragen markeren ons leven. Ze zijn niet alleen richtingwijzer, maar ze dragen ons ook, verder in het leven, verder naar het einde van het leven. Ze zijn de bodem waarop we staan, het

woestijnzand waarop we ons voortbewegen richting horizon. Maar zijn we soms niet te gretig, zijn we soms niet te voorbarig, te veel verlangend naar duidelijkheid, een juiste weg, een doel voor ogen dat zekerheid, dat houvast biedt? Zijn we wel in staat om de leegte in ons bestaan zo te laten, niet op te vullen, niet te veronachtzamen? Willen we het leven dat ons is overgeleverd via ons lichaam en onze geest niet al te snel dwingen in de mal, de vorm van de bevrediging? Happyness op elk moment op elke dag? Wat een illusie als je zo in het leven staat. Want al gauw ontdek je dan hoeveel leegte er is om je heen, hoe onmogelijk het is, om al deze vormen van leegte op te vullen. Uiteindelijk blijft er geen andere weg dan de leegte te accepteren. Martin Heidegger schildert in een dialoog tussen een Japanner (J) en een filosoof (F) dit dilemma:

J Uns Japaner befremdet es nicht, wenn ein Gespräch das eigentlich Gemeinte im Unbestimmten läßt, es sogar ins Unbestimmbare zurückbirgt.

F Dies gehört, meine ich, zu jedem geglückten Gespräch zwischen Denkenden. Es vermag wie von selbst darauf zu achten, daß jenes Unbestimmbare nicht nur nicht entgleitet, sondern im Gang des Gespräches seine versammelnde Kraft immer strahlender entfaltet.

J An diesem Glückhaften fehlte es wohl unseren Gesprächen mit dem Grafen Kuki. Wir Jüngeren forderten ihn zu unmittelbar heraus, unser Wissenwollen durch handliche Auskünfte zufrieden zu stellen.

F Das Wissenwollen und die Gier nach Erklärungen bringen uns niemals in ein denkendes Fragen. Wissenwollen ist stets schon die versteckte Anmaßung eines Selbstbewußtseins, das sich auf eine selbsterfundene Vernunft und deren Vernünftigkeit beruft. Wissenwollen will nicht, daß es vor dem Denkwürdigen verhoffe. (Martin Heidegger pag. 100)

Hoe graag we ook zouden willen weten, hoe graag we ook die zekerheid najagen, en onze maatschappij laat tegenwoordig bijna niks anders zien, staan blijft het feit dat we overgeleverd zijn: onze werkelijkheid is voor een deel ons eigen bouwsel en het bouwsel dat we uit de traditie hebben geërfd, dat ons is geschonken en waar we voortdurend verder aan knutselen via onze taal. De menselijke overlevering is er een van ontstaan en vergaan, van geboren worden en sterven, van ontvangen en van doorgeven. Wat we ontvangen leren we dragen, tonen we aan anderen, en ook aan onszelf. Schrijven en spreken geldt beiden. Jezelf en de ander zijn in het geding en zo ontdek je steeds nieuwe wegen en nieuwe mogelijkheden. Heidegger drukt zich in zijn dialoog wat moeilijker uit, maar zegt eigenlijk hetzelfde: iets wat jij draagt, wat jij bijdraagt is ook datgene wat jou toevalt, wat je ontdekt, wat op je weg komt, wat je meemaakt en waar je mee omgaat. Jouw taal, jouw gebaren, jouw spreken, wat ook een vorm van gebaren is, is een geheel in dialoog, gaat door jou heen en komt ook bij de ander. Ook jij valt niet samen met jezelf, ook jij bent of kunt een vreemde, en een dialoogpartner zijn voor jezelf. Uiteindelijk sta je altijd weer voor de leegte, het niet

opvulbare in je bestaan. De vragen reiken daaraan, de vragen duiden in die richting, de echte vragen maken die leegte telkens opnieuw zichtbaar. Heidegger laat zijn Japanse gast opmerken dat die leegte, dat Niets – de hoogste vorm, de beste naam is voor het “Zijn”. De existentie van de mens is door dit “Zijn” getekend, hij is er aan overgeleverd en dit “Zijn” is de baas. Totdat de dood dit “Zijn” beëindigt – maar zelfs de dood is deel van dit “Zijn”. Heidegger zegt het op zijn onnavolgbare wijze zo:

F Gebärde ist Versammlung eines Tragens.

J Sie sagen wohl absichtlich nicht: unseres Tragens, unseres Betragens.

F Weil das eigentlich Tragende uns sich erst zu-trägt.

J Wir jedoch ihm nur unseren Anteil entgeggetragen.

F Wobei jenes, was sich uns zuträgt, unser Entgeggetragen schon in den Zutrag eingetragen hat.

J Gebärde nennen Sie demnach: die in sich ursprünglich einige Versammlung von Entgeggetragen und Zutrag.

F Die Gefahr dieser Formel bleibt allerdings, daß man die Versammlung als einen nachträglichen Zusammenschluß vorstellt ...

J statt zu erfahren, daß alles Tragen, Zutrag und Entgeggetragen, erst und nur der Versammlung entquillt.

F Wenn es uns glückte, die Gebärde in diesem Sinne zu denken, wo würden wir dann das Eigentliche der Gebärde suchen, die Sie mir zeigten?

J In einem selbst unsichtbaren Schauen, das sich so gesammelt der Leere entgegeträgt, daß in ihr und durch sie das Gebirge erscheint.

F Die Leere ist dann dasselbe wie das Nichts, jenes Wesende nämlich, das wir als das Andere zu allem An- und Abwesenden zu denken versuchen.

J Gewiß. Deshalb haben wir in Japan den Vortrag «Was ist Metaphysik?>> sogleich verstanden, als er im Jahre 1930 durch die Übersetzung zu uns gelangte, die ein japanischer Student, der damals bei Ihnen hörte, gewagt hat. – Wir wundern uns heute noch, wie die Europäer darauf verfallen konnten, das im genannten Vortrag erörterte Nichts nihilistisch zu deuten.

Für uns ist die Leere der höchste Name für das, was Sie mit dem Wort «Sein» sagen möchten ...

(Martin Heidegger pag. 108-109)

Met die invulling van ons geworpen zijn in dit bestaan, de leegte waarin we pas kunnen bestaan, het Niets dat ons omgeeft, kan ik goed leven. Ik heb de zekerheid van een existentie niet nodig die weet waar het op uit loopt en die vaste doelen heeft om te bereiken. Ik weet het niet en ik hoef het niet te weten. In mijn overgeleverd zijn hoef ik mij niet machteloos te voelen. Het komt wat er komt. De grens aan dit leven, mijn leven, wordt altijd één keer bereikt. Daarover geen twijfel. Nu heb ik nog de overleverde woorden om te spreken, om de dialoog aan te gaan met mezelf en de ander, de lezer en de beschouwer. Ik ben toeschouwer, beschouwer, aanschouwer van mijn eigen

woorden, mijn eigen bouwsels, mijn eigen betekenissen, in dialogos. Voor mij is dat voldoende, vol al doende.

John Hacking
15 mei 2023

Bron:

Berkvens-Stevelinck, Christiane, Marc-Alain Ouaknin. De joodse gids van deze tijd, Vught 2015 (Skandalon)

Martin Heidegger. Unterwegs zur Sprache, Pfullingen 1959 (Verlag Günther Neske)
